

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»

**ТЕМА: «МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН ЯК ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ »**

Виконавець: студентка групи МП-201 Мз Сінг Анна Жасвантівна

Керівник: професор, доктор юр. наук Буроменський М.В.

Нормоконтролер: викладач кафедри Головатенко Марина Юріївна

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН: ІСТОРІЯ, СТРУКТУРА, РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА.....	8
1.1. Передумови та особливості створення Міжнародного суду ООН.....	8
1.2. Структура та особливості діяльності Міжнародного суду ООН.....	12
1.3. Особливості реалізації судочинства Міжнародним судом ООН.....	24
1.4. Рішення Міжнародного суду ООН.....	32
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН В СИСТЕМІ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ.....	46
2.1. Територіальні спори в діяльності Міжнародного Суду ООН.....	46
2.2. Прикордонні спори в діяльності Міжнародного суду ООН.....	52
2.3. Роль Міжнародного Суду ООН у регулюванні спорів про юрисдикцію держав	58
2.4. Практика Міжнародного суду ООН в регулюванні морських суперечок.....	68
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ.....	75
3.1. Морське розмежування у Чорному морі (Румунія проти України) в практиці Міжнародного суду ООН.....	75
3.2. Розгляд справи «Україна проти Росії» у Міжнародному Суді ООН.....	79
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В даний час мирне врегулювання міжнародних суперечок відноситься до числа найактуальніших і гострих тем сьогодення. Забезпечення безпеки, а також збереження миру дуже часто залежить від того як своєчасно, швидко, в повному обсязі і остаточно буде розв'язано спір.

Основою нормального існування держав та сталих міжнародних відносин є панування права, тобто такий загальний правопорядок, основу якого становить сучасне право як домінуючий фактор міждержавних відносин. Діяльність міжнародних судових органів дає нам можливість у випадках розглядів спорів на основі міжнародно-принципових правових норм підтримувати загальносвітовий правопорядок, і саме завдячуючи його діяльності з'явилася змога протягом останніх десятиріч жити без війн і мати конфлікти лише локального характеру.

На даному етапі процедура вирішення спорів повинна ґрунтуватися на таких основних принципах як підтримка мирних і добросусідських відносин між державами, а також запобігання виникненню ситуацій, які б могли привести до конфлікту, спору або кризи. Одним із способів мирного вирішення спорів є звернення, за згодою держав, в Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй, заснований Статутом ООН в 1945 році, для досягнення однієї з головних цілей ООН: «здійснювати мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, що можуть спричинити порушення миру» і в подальшому зарекомендував себе як дуже ефективний засіб вирішення міжнародних суперечок. Він покликаний сприяти вирішенню міждержавних спорів при обставинах, коли всі інші мирні засоби врегулювання виявилися неефективними.

Дослідження функцій та компетенції Міжнародного Суду ООН є актуальним, оскільки практика показує, що саме Міжнародний Суд з моменту

свого створення і до теперішнього часу є єдиним універсальним міжнародним судовим органом з вирішення спорів між державами.

Практика роботи головного судового органу ООН щоразу підтверджує високий професіоналізм суддів, глибину їх теоретичних знань в галузі міжнародного права, знання практики застосування його принципів та норм.

З огляду на викладене, а також невідповідність ступеня вивченості аналізованої теми її вагомому теоретичному і практичному значенню, проведення комплексного дослідження Міжнародного суду ООН як засобу регулювання міжнародних спорів є надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Ступінь розробленості теми. Незважаючи на велику роль Міжнародного Суду ООН у встановленні міжнародного правопорядку, підтриманні миру та безпеки, в українській науці міжнародного права в останні десятиліття недостатньо досліджені питання, присвячені ролі Міжнародного Суду ООН в регулюванні міжнародних суперечок.

Теоретична і практична різноманітність дослідження питання ролі Міжнародного Суду ООН містяться в працях українських та зарубіжних вчених, зокрема: Д.С. Власов, О.В. Луткова, В.Н. Маркушина, О.Н. Новікова, К.В. Тімохін, Р.А. Каламкарян, Д.Б. Левін, К.О. Савчук, А. О. Cuckwurah та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є визначення ролі і місця Міжнародного Суду ООН у регулюванні міжнародних спорів; розкриття особливостей і специфіки організації, функціонування та діяльності Міжнародного Суду ООН.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні **завдання** дослідження:

1. охарактеризувати передумови та особливості створення Міжнародного Суду ООН;
2. розкрити структуру та особливості діяльності Міжнародного суду ООН;

3. проаналізувати особливості реалізації судочинства Міжнародним судом ООН;
4. проаналізувати рішення Міжнародного суду ООН;
5. розкрити роль Міжнародного Суду ООН в регулюванні територіальних спорів;
6. розкрити роль Міжнародного суду ООН в регулюванні прикордонних спорів;
7. розкрити роль Міжнародного суду ООН в регулюванні справ про юрисдикцію держав;
8. розкрити роль Міжнародного суду ООН в розв'язанні морських суперечок;
9. розкрити та проаналізувати справу «Румунія проти України» в практиці Міжнародного суду ООН;
10. розкрити та проаналізувати справу «Україна проти Росії» в практиці Міжнародного суду ООН .

Об'єктом дослідження є діяльність Міжнародного Суду ООН у справі підтримання міжнародного правопорядку, міжнародного миру і безпеки шляхом вирішення міжнародних суперечок і тлумачення норм міжнародного права.

Предметом дослідження є доктринальні матеріали наукової літератури, міжнародні нормативно-правові документи, а також документи та рішення міжнародних органів і організацій, які стосуються об'єкту дослідження.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань дослідження при написанні роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Зокрема, були використані загальнонаукові методи аналізу і синтезу, метод узагальнення, метод переходу від абстрактного до конкретного, метод аналогії. Методи емпіричного дослідження – порівняння, статистичний аналіз використовувалися під час дослідження практики Міжнародного Суду ООН в процесі розвитку діяльності Суду. Методи теоретичного аналізу – методи системного і комплексного

підходу, метод поєднання історичного і логічного аналізу використовувалися під час розгляду всього обсягу шляхів вдосконалення Міжнародного Суду ООН з позицій різних науковців. Історико-правовий метод використовувався під час розгляду спадщини Міжнародного Суду ООН від Постійної Палати Міжнародного Правосуддя. Формально-юридичний метод використовувався під час аналізу міжнародно-правових норм, що регулюють діяльність Міжнародного Суду ООН.

Нормативною базою дослідження є: Статут ООН 1945 р.; Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р.; Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р.; Регламент Суду 1978 р.; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про прогресивний розвиток міжнародного права і його кодифікації 1946 р.; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Десятиліття міжнародного права ООН" 1989 р.; Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.; Гаазька конвенція про мирне вирішення зіткнень 1899 і 1907 рр. та ін.

Наукова новизна отриманих результатів. У дипломній роботі внаслідок здійснення комплексного аналізу отримали подальший розвиток актуальні питання щодо значення і ролі судових рішень й консультативних висновків Міжнародного Суду ООН у прогресивному розвитку міжнародного права і його інститутів.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення і висновки дипломної роботи доповнюють сучасні дослідження з питань ролі Міжнародного Суду ООН у регулюванні міжнародних спорів. Висновки й положення дипломної роботи можуть слугувати підґрунтям та сприяти подальшому розвитку науки міжнародного права у сфері міжнародного правосуддя.

Робота має цільову практичну спрямованість. Сформовані теоретичні положення та висновки можуть бути використані при написанні підручників,

навчальних посібників і методичних розробок з навчальних курсів та дисциплін «Міжнародне публічне право», «Право міжнародної відповідальності та міжнародне правосуддя», «Міжнародне кримінальне право» тощо для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Деякі аспекти проблематики дипломної роботи оприлюднені на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки», яка відбулась 3-6 квітня 2018 р. у Національному авіаційному університеті (опубліковано тези доповіді на тему «Практика Міжнародного Суду ООН у сфері регулювання міжнародних територіальних спорів») та на II Міжнародній науково-практичній конференції “SCIENCE, SOCIETY, EDUCATION: TOPICAL ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS”, яка відбулась 20-21 січня 2020 року, Харків, Україна (опубліковано тези доповіді на тему «Практика Міжнародного суду ООН в регулюванні морських спорів»).

Структура та обсяг дипломної роботи зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, якими охоплюються десять підрозділів, висновків та списку використаних джерел (всього 72 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи – 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН: ІСТОРІЯ, СТРУКТУРА, РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА

1.1. Передумови та особливості створення Міжнародного Суду ООН

Сучасний світ важко уявити без взаємодії міжнародних організацій, держав і фізичних осіб у всіх сферах життя суспільства (політичної, економічної, культурної та ін.). Помітно зміцнюються і позиції міжнародних судових організацій у вирішенні міждержавних суперечок, врегулювання серйозних конфліктів і визначення відповідальних за порушення норм міжнародного права. Участь міжнародних судів в названих процесах визначає їх високий міжнародний статус, що надає особливої актуальності визначення правомірності діяльності цих міжнародних судових організацій.

Міжнародний суд ООН (далі МС ООН) – один із шести головних органів ООН, створений для встановлення верховенства права на міжнародній арені. Основним завданням МС ООН є розв'язання міжнародних спорів відповідно до міжнародно-правових норм. [4, с. 63].

Згідно з ст.92 Статуту вираз «головний судовий орган» не розуміється так, що не можуть бути створені інші судові установи крім МС ООН. Статут ООН не забороняє і не перешкоджає членам ООН доручити вирішення спорів іншим судам. Також не можна твердити, що Суд ООН, згідно з Статутом ООН має ієрархію серед органів судового розгляду, так як сфера міжнародних відносин немає вищих і нижчих судів. МС ООН не стоїть і не має верховенства над іншими судами. Однак враховуючи, що МС ООН є одним з головних органів ООН і головним судовим органом, то це безумовно надає йому більшої переваги у порівнянні з іншими судовими органами.

Статут Суду є частиною Статуту ООН, внаслідок чого Суд є невід'ємною складовою системи Організації Об'єднаних Націй, яка служить інтересам як самої Організації, так і її держав-членів.

Міжнародний суд ООН був сформований Статутом ООН у 1945 році і приступив до роботи у 1946 році. Прийшов на зміну Постійної палати міжнародного правосуддя (далі ППМП), заснованої статутом Ліги Націй, яка діяла з 1922 рік по 1940 рік і була розпущена у 1946 році. Місцем розташування Суду є Гаага, Нідерланди.

Утворенню Міжнародного суду ООН послужила подія 1942 року, коли державний секретар США та міністр закордонних справ Сполученого Королівства дійшли висновку про створення після Другої світової війни Міжнародного суду тому, що з грудня 1939 р. ППМП вже не здійснювала функціонування. [43, с. 341]. На початку 1943 р. уряд Сполученого Королівства виступив з ініціативою запросити до Лондона низку експертів та створити неофіційний міжсоюзний комітет для розгляду цього питання. Цей Комітет під головуванням пана Вільяма Малкіна (Великобританія) провів 19 засідань, на яких були присутні юристи з 11 країн. У своєму звіті, який був опублікований 10 лютого 1944 р., Він рекомендував:

- що Статут нового Міжнародного суду має базуватися на Статуті Постійної палати міжнародного правосуддя;
- що новий Суд повинен зберігати консультативну юрисдикцію;
- що прийняття юрисдикції нового Суду не повинно бути обов'язковим;
- що Суд не повинен мати юрисдикції для вирішення політичних питань по суті.

Тим часом, 30 жовтня 1943 р. після конференції Китай, СРСР, Великобританія та Сполучені Штати видали спільну декларацію, визнаючи необхідність «призначити якнайшвидшу дату для створення загальної міжнародної організації, яка буде заснована на принципі суверенної рівності усіх миролюбних держав та буде підтримувати міжнародного мир та безпеку».

У Вашингтоні в квітні 1945 року відбулось засідання комітету юристів, які представляли 44 держави світу. Цьому комітету під головуванням Дж. Х. Хакворта (США) було довірено підготувати проект Статуту для майбутнього

Міжнародного суду ООН для подання на Конференцію в Сан-Франциско, яка засідала з квітня по червень 1945 року і налічувала 50 держав. Конференція прийняла рішення про створення зовсім нової судової інституції, не надаючи їй обов'язкової юрисдикції, але встановивши її головним судовим органом ООН. [26, с. 14].

Тим не менш, конференція у Сан-Франциско вважала, що слід підтримувати певну ступінь наступності, тим більше, що Статут ППМП сам був складений на основі минулого досвіду і, здається, працює добре. Тому Хартія чітко зазначала, що Статут МС ООН буде базуватись на статуті ППМП. У той же час були вжиті необхідні кроки для передачі якомога більшої юрисдикції від Постійної палати міжнародного правосуддя Міжнародному суду ООН. У будь-якому випадку рішення про створення нового Суду обов'язково передбачало розпуск його попередника. В жовтні 1945 р. ППМП вирішила передати свої архіви та матеріали новому Міжнародному суду, який, як і його попередник, повинен був розміститись у Палаці Миру. Усі судді ППМП подали заяви у відставку 31 січня 1946 року, а вибори перших членів Міжнародного суду ООН відбулися 6 лютого 1946 року на першій сесії Генеральної Асамблеї ООН та Ради Безпеки. У квітні 1946 р. ППМП була де-юре розпущена, і Міжнародний Суд на першому своєму засіданні, обрав голову суду Хосе Густаво Герреро. Перша справа була подана до суду в травні 1947 р. Вона стосувалася інциденту в протоці Корфу, і була порушена Великою Британією проти Албанії. [26, с. 15].

Головним завданням залишалось та залишається мирне врегулювання міжнародних спорів. Сторони, які беруть участь в будь-якому спорі, яке надалі може провокувати собою загрозу підтримці міжнародного миру та безпеці, повинні спочатку намагатися врегулювати конфлікт шляхом переговорів, примирення, судового розгляду та в інших спосіб, про що вказується в статті 33 Статуту.

Важливість і роль суду в межах ООН добре описав у своїй інавгураційній промові тодішній голова Генеральної Асамблеї Статуту Суду пан Спаак від 18

квітня 1946 р.: "Шановні члени суду, я не ризикну заявити, що Міжнародний суд є найважливішим органом ООН, але мені здається, що немає іншого більш важливого органу. Звичайно, Генеральна Асамблея є більш численною, Рада Безпеки – більш ефективною, можливо, діяльність Економічної і Соціальної Ради ООН – більш постійна і різноманітна. Ваша робота буде скоріш менш помітною, але я переконаний, що вона виняткова за своєю значущістю. Особисто я сподіваюся, що з кожним днем ваші обов'язки будуть більш важливими" [39]. Усі члени ООН є членами Статуту Суду, а ті хто не являється учасниками ООН можуть бути такими на умовах, що визначаються Генеральною Асамблеєю ООН за рекомендацією Ради Безпеки. Також Суд відкритий для кожної справи (яка стосується юрисдикції Суду) і для інших держав-неучасників Статуту на умовах, що визначаються Радою Безпеки [46, с. 222].

На основі дослідження становлення Міжнародного Суду ООН можна зробити висновки, що в історії Міжнародний суд ООН пройшов непростий шлях, як і саме людство. Однак в законах різних країн при визнанні ролі міжнародного права як складової міжнародної юрисдикції ставиться питання про примат міжнародної юрисдикції над національним законодавством, особливо у вирішенні спорів. Це обґрунтована тим, що суть міжнародної юрисдикції ґрунтується на принципі справедливості – основі людського існування. Тому національні суди покликані вирішувати спірні питання права, що виникли з відносин на підставі принципу справедливості, який отримав визнання в міжнародному праві і у внутрішніх законах держав, або і в резолюціях, трактатах, міжнародних звичаях. Остання обставина дуже важлива і вносить в їх діяльність реформу, яка необхідна для прийняття справедливого рішення, для критерію підтримки права.

Важливим фактором у справі встановлення панування права в міжнародних відносинах є підвищення ролі міжнародного суду як головного судового органу об'єднання всіх держав. Будучи незалежним колективним органом, такий суд покликаний сприяти вирішенню міждержавних суперечок

відповідно до обставин, коли усі інші мирні засоби врегулювання були не ефективними. Рішення, що виносяться судом на основі міжнародного права і справедливості, є не тільки основою для врегулювання того чи іншого спору, а й сприяють прогресивному розвитку міжнародного права і його інститутів [30, с. 12].

Поетапний розвиток міжнародного права веде до закономірного міжнародного правопорядку, в якому міждержавні суперечки регулюються на основі рішення незалежного міжнародного судового органу, знаходячи велику стабільність, виключаючи непередбачуваність в діях держав. Загальний рівень поваги до права тим самим значно підвищується, допомагаючи державам відчувати довіру у своїх взаєминах.

1.2. Структура та особливості діяльності Міжнародного Суду ООН

Одним з найважливіших завдань міжнародної спільноти є підтримка миру і безпеки. Це завдання було закріплено в Статуті ООН в якості однієї з цілей Організації (Стаття 1, пункт 1). Один з основоположних принципів Статуту передбачає, що "усі учасники ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир і безпеку" (Стаття 2, пункт 3).

Принцип мирного розв'язання спорів неодноразово підтверджувався ООН, зокрема у 1970 році (Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці між державами відповідно до Статуту ООН), у 1982 році (Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних суперечок), у 2005 році (Підсумковий документ Всесвітнього саміту) і в ряді недавніх документів Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, присвячених питанню верховенства права на національному та міжнародному рівнях.

Статут Організації Об'єднаних Націй не тільки вимагає від держав, щоб вони вирішували свої конфлікти мирним шляхом; він також передбачає орган

для судового врегулювання спорів відповідно до міжнародного права. В цьому і полягає головна функція Міжнародного Суду [33, с. 51].

Головна функція Суду полягає у вирішенні переданих йому державами правових спорів відповідно до його Статуту і міжнародного права (так звана "Юрисдикція у спорах"). Суд також виносить консультативні висновки з правових питань, переданим на його розгляд Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки і іншими органами ООН, а також спеціалізованими установами, уповноваженими на те Генеральною Асамблеєю (так звана "консультативна юрисдикція"; ст. 96 Статуту).

Міжнародний Суд ООН налічує 15 членів, які обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки на термін дев'ять років, і отримує підтримку в роботі від Секретаріату, його постійного адміністративного органу. П'ятнадцять членів Суду повинні в сукупності забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації і основних правових систем світу.

При призначенні звертається увага на те, щоб в Суді були представлені основні правові системи світу. Судді обираються на дев'ятирічний термін, до того ж, третина складу суду переобирається кожні три роки. Члени Суду не можуть виконувати будь-які обов'язки, які пов'язані з політичними чи адміністративними. Члени Суду при виконанні ними судових обов'язків можуть користуватися дипломатичними привілеями та імунітетами. Суд строком на три роки обирає голову та віце голову Суду, які можуть бути переобрані. Суд призначає свого секретаря. Офіційними мовами Суду є французька та англійська.

Основою діяльності МС ООН є положення розділу XIV Статуту ООН 1945 р. (ст.ст. 92–96), Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р., а також його Регламент, прийнятий 14 квітня 1972 року. Згідно зі ст. 93 Статуту ООН усі держави-члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту МС ООН.

Статут – це основне джерело, поряд з Статутом ООН, яким керується Суд в своїй діяльності. Основні положення Статуту були узгоджені в Комітеті IV-I, який засідав з 4 травня по 14 червня 1945 року на конференції в Сан-

Франциско. Позитивно були вирішені основні питання щодо факультативності компетенції суду і про те, що суд є новим органом. IV Комісія Сан-Франциської конференції одногосно прийняла вироблений комітетом проект Статуту і відповідних статей глави XIV Статуту ООН. Статут був підписаний 26 червня 1945 року і набув чинності 24 жовтня 1945 року. Статут включає в себе 70 статей: 69 статей регулюють питання організації суду, розглядають питання його компетенції, судочинства, консультативних висновків і поправок [39].

Крім того, відповідно до ст. 30 Статуту Суду, Суд складає регламент, який визначає порядок виконання ним своїх функцій. Він, зокрема, встановлює правила судочинства. Регламент Суду був прийнятий 6 травня 1946 року. Він складається з трьох розділів: установа і функціонування суду, судочинство щодо спірних справ і консультативні висновки.

Згідно зі ст.93 Статуту ООН, усі члени Організації є *ipso facto* учасниками Статуту МС ООН. Передбачається можливість участі в Статуті інших держав, які не є членами ООН, але на умовах, що окреслюються Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки згідно зі ст. 93 Статуту.

Суд не має компетентності розглядати спори між приватними особами й державою, а тим паче спори між приватними особами. Стаття 34 прямо вказує, що сторонами в справі можуть бути тільки держави. Суд не має кримінальної юрисдикції і не може судити фізичних осіб (наприклад, військових злочинців). Це завдання входить в компетенцію інших судових органів.

Суд наділений правом розглядати правові спори, які пов'язані з порушенням міжнародних договорів і зобов'язань, що виникають при їх тлумаченні; приймати обов'язкові до виконання рішення, які передаються державами на його розгляд; надавати консультативні висновки з правових питань на прохання Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки та інших органів ООН з дозволу ГА ООН [33, с. 52].

Юрисдикція Суду включає в себе всі випадки, на які сторони посилаються, і всі питання, які спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами та конвенціями.

Судові справи подаються до Суду, залежно від обставин, шляхом повідомлення про спеціальну угоду або за письмовою заявою, адресованою Секретарю. В обох випадках зазначається предмет спору та сторони.

Офіційними мовами Суду є французька та англійська. Якщо сторони погоджуються, що справа буде вестися французькою мовою, вирок буде виданий французькою мовою. Якщо сторони погоджуються, що справа буде проводитися англійською мовою, вирок повинен бути виданий англійською мовою.

Процедура розгляду справи складається з двох частин: письмової та усної, згідно зі ст. 43 Статуту Суду.

Письмове провадження включає в себе повідомлення Суду та сторін пам'ятками, зустрічними пам'ятками та, при необхідності, відповідей; також всі докази та документи на підтримку.

Ці повідомлення здійснюються через Секретаря у порядку та в термін, встановлений Судом.

Доступ до Суду надається усім державам, які є учасниками Статуту Суду (стаття 35, пункт 1 Статуту Суду).

Учасницею Статуту Суду може бути також і держава, яка не являється членом ООН (стаття 93, пункт 2 Статуту Суду) на умовах, що визначаються в кожному окремому випадку ГА ООН за рекомендацією РБ ООН. Усі держави-члени Статуту Суду можуть бути сторонами в розглянутих ним справах. Інші держави можуть передавати на його розгляд справи тільки за умов, які прямо визначені РБ ООН. У певних обставинах Суд може бути відкритий і для звернення держав, які не є учасниками Статуту Суду на наступних умовах:

- ця держава повинна попередньо депонувати (надати на збереження) в Секретаріат Суду декларацію, за якої ця держава повністю визнає

юрисдикцію Суду згідно зі Статутом ООН і умови Статуту і Регламенту Суду та зобов'язується сумлінно виконувати рішення Суду і прийняти на себе зобов'язання, покладені ст. 94 Статуту на члена ООН;

- ця декларація може мати або приватне, або загальне значення. Декларацією приватного значення є декларація, за допомогою якої держава визнає юрисдикцію Суду щодо одного або декількох вже існуючих спорів. Декларацією загального значення є декларація, за допомогою якої держава визнає юрисдикцію Суду щодо всіх вже існуючих спорів або спорів, що можуть виникнути в майбутньому або деяких категорій спорів.

Юрисдикція Суду базується на згоді держав, для яких відкритий доступ до нього. У кожному певному випадку Суд має юрисдикцію, якщо сторони в свою чергу погодилися на врегулювання їх спору в Суді. Така згода може виявлятися за допомогою односторонніх заяв ("факультативні умови"), в договорах або за допомогою спеціальних угод. Також вона може бути виражена і після початку розгляду справи Судом (*forum prorogatum*).

Направлення справи на розгляд Суду означає передачу питання до незалежного і неупередженого судового органу, який виносить рішення на підставі всебічно з'ясованих обставин і правових критеріїв. Суд досліджує надані йому докази, правові аргументи сторін і відповідні норми і принципи міжнародного права, з тим щоб винести обґрунтоване, законне і справедливе рішення.

Розгляд порушується одним з двох наступних способів:

- 1) повідомлення про спеціальну угоду: вона є двосторонньою за своїм змістом і підписується державами, які між собою виявили бажання представити спір на розгляд Суду, і складається дана угода з одного тексту питань, які держави погодили передати на розгляд Суду; будь-яка з цих держав може порушити розгляд справи, попередньо повідомивши Секретаріат про цю угоду;

2) за допомогою заяви: заява, яка є одностороннім за своїм характером, подається державою проти іншої держави на основі юрисдикційної статті в договорі або заяв в межах системи "факультативного застереження" [34, с. 70].

Держава, яка звертається до Суду із заявою, називається заявником, а інша - відповідачем. В офіційній назві справи сторони відокремлюються словом «проти» (наприклад, Камерун проти Нігерії). У випадку повідомлення про спеціальну угоду ні «заявника», ні «відповідача» немає. Тому назви сторін розділяються знаком дріб (Індонезія / Малайзія).

Держави не мають постійних представників, акредитованих при Суді. Представником держави, що є стороною у справі, може бути посол у Нідерландах або, наприклад, юрисконсульт міністерства закордонних справ. Після одержання повідомлення від Секретаря Суду він направляє йому документи, що стосуються справи. На відкритих слуханнях представник висуває аргументи та робить подання. Він виступає від імені своєї держави і може брати на себе зобов'язання від її імені. Для надання допомоги представникові у підготовці письмових документів або поданні усних аргументів у нього завжди є повірені або адвокати, а інколи – також співпредставник та/або заступник представника. Представники, повірені та адвокати користуються привілеями та імунітетами, необхідними для самостійного виконання ними своїх обов'язків.

Суд має повноваження вказати, які заходи, на його думку, мають бути прийняті для забезпечення прав кожної із сторін. Повідомлення про такі заходи відразу доводяться до сторін та Ради Безпеки ООН. Наприклад, отримавши 9 квітня 1984 р. скаргу Нікарагуа проти США, Суд 10 травня 1984 р. прийняв рішення про тимчасові заходи, відповідно до якого США повинні були негайно припинити мінування нікарагуанських портів та інші воєнні дії, що посягають на територіальну цілісність та політичну незалежність Нікарагуа.

Суд має право витребувати у публічних міжнародних організацій інформацію, яка відноситься до справи, що перебуває на його розгляді, а також

одержує таку інформацію, яка надається зазначеними організаціями за їхньою ініціативою [27, с. 158].

Заява має бути більш обгрунтованою, ніж спеціальна угода: держава-заявник має представити точні підстави юрисдикції Суду з розгляду питання, надати точний характер претензії і надати стислий виклад фактів і підстав, що лежать в основі цієї претензії. Секретар відправляє спеціальну угоду або заяву другій стороні і суддям, а також Генеральному секретарю ООН і усім державам-членам, які мають право звертатися до Суду. Він включає справу в загальний список Суду і інформує пресу.

Отже, процес розгляду справи в Суді включає письмову частину і усну частину. Усі сторони мають рівні можливості за надання своїх аргументів щодо юрисдикції Суду, а також щодо прийнятності та суті справи, що розглядається. В ході розгляду або навіть при його відкритті сторона може просити Суд увести тимчасові заходи для запобігання заподіяння неминучої і непоправної шкоди стороні до того, як Суд отримає можливість винести рішення по суті справи. Такий механізм дозволяє Суду діяти швидко і ефективно, якщо обставини того вимагають, щоб дотриматись відповідних прав сторін.

Якщо розгляд справи не було припинено, то вона завершується рішенням Суду. Винесені Судом рішення мають для сторін обов'язкову силу, є остаточними і оскарженню не підлягають. Кожна сторона зобов'язана виконати рішення Суду.

Рішення Суду є обов'язковим для певних сторін. Будь-яка держава, незалежно від того, є вона членом ООН чи ні, але яка вважає, що друга сторона не виконала рішення Суду, може повідомити про це Раду Безпеки. Якщо Рада Безпеки визнає це доцільним, то може надати рекомендації або вирішити це питання шляхом застосування заходів для приведення рішення до виконання (Стаття 94, пункт 2). До рішень Суду, оскільки вони винесені головним судовим органом Організації Об'єднаних Націй, ставляться дуже серйозно. Держави, як правило, докладають усіх зусиль до того, щоб їх виконати.

На практику Суду широко посилаються не тільки в інших міжнародних судових установах і трибуналах, а також і в національних судах. Комісія міжнародного права базується на практиці Суду в своїй роботі зі сприяння прогресивному розвитку міжнародного права і його кодифікації. Юридичні консультанти і вчені, які займаються міжнародним правом, у своїй повсякденній роботі також посилаються на практику розгляду і вирішення справ Судом. Таке визнання практики Суду дає Суду позитивний імпульс у справі забезпечення того, щоб його рішення були чіткими, добре обґрунтованими і послідовними.

Протягом всього часу свого існування Суд, окреслюючи свою роль у вирішенні міжнародних спорів, визначав себе в якості судового органу, який встановлює правопорядок в міжнародному співтоваристві в цілому, а не тільки у відносинах між сторонами спору, що знаходиться на його розгляді.

За останні роки Суд притягувався для винесення рішень з найрізноманітніших питань міжнародного права, в суперечках, що виникали у всіх регіонах світу. Ці спори передавалися на розгляд Суду:

- або за допомогою заяв про порушення справ (на підставі факультативної клаузули або застереженні про арбітраж) (наприклад, рішення Суду за датою подачі заяв: рішення Суду у справі про збройні дії на території Конго (нова заява: 2002 р.) (Демократична Республіка Конго проти Руанди (Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo versus Rwanda) 1999 року; у справі про збройні дії на території Конго (Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo versus Uganda) 1999 року; у справі про збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Бурунді (Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo versus Burundi) 1999 року),

- або за допомогою особливих угод / арбітражних угод (в значенні вже виниклої суперечки). Наприклад, рішення Суду за датою подачі заяв: у справі про прикордонну суперечку (Буркіна Фасо проти Нігеру (Frontier Dispute

(Burkina Faso versus Niger) 2010 року, у справі про прикордонну суперечку (Frontier Dispute (Benin versus Niger) 2002 року [39].

Суд самостійно вирішує питання про підсудність справ Суду: відповідно до пункту 6 статті 36, вирішуючи питання щодо підсудності справи Суду питання вирішується визначенням Суду.

Юрисдикція Суду визначається на підставі заяв про визнання юрисдикції Суду обов'язковою (факультативна клаузула), зданих відповідною державою на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Ці заяви передбачені пунктом 2 статті 36 Статуту Суду.

Так, станом на 2017 р. на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй передано 70 заяв (такі заяви були зроблені наступними державами (вказані дати здачі заяв на зберігання): Австралія (22 березня 2002 рік), Австрія (19 травня 1971 р.), Барбадос (1 серпня 1980 р.), Бельгія (17 червня 1958 р.), Болгарія (21 червня 1992 р.), Ботсвана (16 березня 1970 р.), Угорщина (22 жовтня 1992 р.), Гаїті (4 жовтня 1921 р.), Гамбія (22 червня 1966 р.), Гвінейська Республіка (4 грудня 1998 р.) та ін.). Шість з цих заяв були зроблені на підставі Статуту ППМП, і, оскільки термін їх дії не закінчився, і вони не були відкликані, вони відповідно до пункту 5 статті 36 Статуту продовжують залишатися в силі щодо Міжнародного Суду. У зв'язку з тим, що Суд не має (автоматичної) обов'язкової юрисдикції, його Статут передбачає факультативну клаузулу (пункт 2 статті 36) про визнання юрисдикції Суду, а також застереження про арбітраж (пункт 1 статті 36). Що стосується пункту 1 статті 36, то ним передбачено, що до відання Суду відносяться "усі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними договорами і конвенціями". [39].

Таким чином, остання підстава юрисдикції Суду закріплено застереженнях, що містяться в договорах і конвенціях, які передбачають передачу суперечок на вирішення Суду (застереження про арбітраж).

Однак, слід вказати на труднощі, що виникали на довгому шляху до визнання обов'язкової юрисдикції Суду. Протягом останніх десятиліть на цьому

шляху можна було б досягти значно більшого прогресу, якби держави своєю практикою не підірвали початкову мету, якою надихалися творці механізму факультативної клаузули про обов'язкову юрисдикцію (Постійної палати міжнародного правосуддя і Міжнародного Суду), – підпорядкування політичних інтересів праву, а не визнання обов'язкової юрисдикції вільним чином (з певними обмеженнями). Тільки так можливо – як це спочатку і передбачалося – досягти більшого прогресу в здійсненні правосуддя на міжнародному рівні на основі обов'язкової юрисдикції.

У будь-якому випадку залишається, щонайменше, право і обов'язок за власною ініціативою розглядати питання про юрисдикцію. Тому, прийшов час для остаточного вирішення проблеми, пов'язаної із відсутністю принципу автоматичного визнання міжнародної юрисдикції, яке, незважаючи на усі труднощі, є реальністю для деяких міжнародних трибуналів. В цілому, існує велика кількість правових підстав для передачі спору на розгляд і вирішення в Суді. В останні роки мали місце випадки застосування кожної з таких підстав, що сприяло судовому вирішенню міжнародних суперечок. Процедура розгляду справ у Суді складається з двох етапів – етапу подання письмових документів і наступного за ним етапу усних дебатів, які ведуться на двох офіційних мовах Суду (англійською та французькою). Учасниками суперечок, розглянутих в останні роки, були держави з усіх континентів (Північної і Південної Америки, Європи, Африки, Азії і Океанії), що підкреслює роль Суду як головного судового органу всієї системи Організації Об'єднаних Націй [7, с. 16].

Крім врегулювання конкретних суперечок Суд виконує й інше найважливіше завдання, а саме формулювання правових норм. Норми міжнародного права не завжди настільки точні і чіткі, як могли б бути. Це особливо справедливо по відношенню до звичайного міжнародного права. Досліджуючи ту чи іншу справу, Суд отримує можливість винести авторитетне рішення з питань міжнародного права. Таким чином Суд пояснює і розвиває міжнародне право, що сприяє більшій правовій визначеності.

Отже, як впливає з наведеного вище огляду структури, функцій і впливовості Суду, врегулювання Судом спорів між державами відповідає їх інтересам. По суті справи, Суд особливо привабливий як судовий орган, зокрема, за такими причинами:

1. Суд може розглядати будь-який правовий спір, що стосується міжнародного права. Функція Суду полягає у винесенні рішень щодо переданих на його розгляд спорів відповідно до міжнародного права. На відміну від багатьох інших міжнародних механізмів врегулювання суперечок сфера діяльності Суду не обмежується будь-якою конкретною сферою міжнародного права. Якщо сторони того бажають, на розгляд Суду може бути передано будь-яку суперечку, що має відношення до міжнародного права. Це означає, що в міжнародно-правовій системі Суд відіграє центральну роль;

2. Суд здійснює врегулювання суперечок між державами мирними засобами.

Розглядаючи спір Суд виносить рішення і забезпечує стійке врегулювання суперечок відповідно до юридичних підстав. Передача справи до Суду є ефективним способом досягнення мирного врегулювання конфлікту і побудови більш гармонійних міждержавних відносин;

3. Суд дає можливість розблокувати дипломатичні тупикові ситуації мирним шляхом. Кращим способом врегулювати розбіжності між сторонами в суперечці як і раніше є переговори. Однак переговори не завжди можуть виявитися успішними. Якщо переговори зайшли в глухий кут, суперечка може швидко призвести до ескалації. У таких випадках визнання юрисдикції Суду є дуже корисним і взаємоприйнятним виходом із ситуації [20, с. 12].

При цьому слід зазначити, що передача справи в Суд не перешкоджає продовженню або відновленню переговорів між сторонами. У справі Авіарозпилення гербіцидів (Еквадор проти Колумбії) сторони досягли угоди про врегулювання спору, і розгляд справи в Суді було припинено. Обидві сторони висловили Суду вдячність за витрачені ним час, ресурси і зусилля і визнали, що без участі Суду дійти згоди було б складно або взагалі неможливо.

У світлі цього передачу спору на розгляд Суду не слід розглядати як недружній акт (Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних суперечок (резолуція 37/10 Генеральної Асамблеї). Навпаки, передача свідчить про готовність сторін, які виносять справу на розгляд, досягти мирного врегулювання спору;

4. Суд пропонує ефективний і доступний механізм врегулювання суперечок. Вирішення питання про вибір замість Суду іншої третьої сторони або іншого механізму врегулювання суперечок залишається на розсуд сторін. Наприклад, гнучким і оперативним, але при цьому дорогим варіантом могло б бути звернення в арбітраж. Адміністративні витрати Суду оплачуються Організацією Об'єднаних Націй. Що стосується витрат, які несуть зацікавлені сторони (витрати на юрисконсультів, представників, експертів, підготовку меморандумів і контр-меморандумів і т.д.), то надати фінансову допомогу може Цільовий фонд Генерального секретаря для допомоги державам у вирішенні спорів через Міжнародний Суд;

5. Суд має майже 100-річний досвід врегулювання суперечок. Постійна палата Міжнародного Суду і її наступник, Міжнародний Суд, спільно накопичили понад 90 років досвіду і практики у сфері мирного врегулювання міжнародних суперечок;

6. Суд виносить авторитетні рішення. Рішення Суду серйозно впливають не тільки на сторони в суперечці, але і на інші держави і на міжнародне співтовариство;

7. Суд сприяє забезпеченню верховенства права на міжнародному рівні.

Розглядаючи передані йому справи, Суд застосовує норми права, формулює і розвиває міжнародне право, тим самим здійснюючи внесок у зміцнення верховенства права в цілому. Іншими словами, визнання юрисдикції Суду і вираження згоди бути однією зі сторін у справі, що вже є чітким показником визнання і поваги державою верховенства права, не тільки вигідне державі, яка визнає його юрисдикцію, а й позитивно впливає на міжнародне право в цілому та на усе міжнародне співтовариство.

1.3. Особливості реалізації судочинства Міжнародним судом ООН

У сфері юриспруденції велику кількість робіт присвячено джерелам права. Проте, ні в міжнародно-правових нормах, ні в нормах національних правових систем, немає офіційної дефініції джерела права. Причина цього явища багатоаспектна. Навіть серед загальноновизнаних фахівців в галузі міжнародного права присутня фрагментація під час визначення та трактування складних і неоднозначних понять. Одні, в основу трактування ставлять природно-правову концепцію, інші – наслідують основи школи позитивного права. Також сам термін "джерело права" розуміють в різних значеннях: матеріальному, соціологічному, ідеологічному.

Ян Броунлі в міжнародному праві виділяє формальні і матеріальні джерела права. До числа перших він відносить ті правові процедури і методи створення норм, які мають загальне застосування і юридично обов'язкові своїм адресатам. На його думку, "матеріальні джерела служать доказом існування норм, які, якщо встановлено їх наявність, мають статус юридично обов'язкових загальноприйнятних норм" [6, с.21]. Матеріальні джерела ближчі до природного права. Так породжують позитивне право: природа буття, божественний розум, людська природа. Гуго Гроцій визначає природне право як "припис здорового розуму". Він же характеризує природне право, як щось вічне і непорушне. За його словами, навіть "Бог, якому далека неправда, не міг наказати чого-небудь, противного цьому праву" [20, с. 18].

В українській доктрині формальні джерела найчастіше називаються формою права, тобто, зовнішнім виразом права. Оскільки, право зовні виражається за волею людини (короля, жерця, законодавця, суду), тому в античну епоху таке право називалося людським або волеустановленим. Пізніше ці назви були замінені терміном "позитивне право". Професор М. Н. Марченко перераховує наступні види формальних джерел: "Правові звичаї, нормативно-правові акти державних органів, правові договори, прецеденти" [32, с. 504]. Перераховані джерела у внутрішньодержавному та міжнародному праві

виникають з різних підстав. За словами Я. Броунлі, якщо у внутрішньодержавному праві юридична сила формальних джерел виходить від принципу верховенства влади, то в міжнародному праві діють інші механізми створення позитивних зобов'язань.

Рішення Міжнародного суду, резолюції Генеральної Асамблеї ООН і важливі багатосторонні договори, не мають для держав тієї загальнообов'язкової сили, якою володіють акти парламенту для населення Англії. Тому і сам термін "формальне джерело" в праві народів не доречне. "Як замітник і, можливо, еквівалент існує принцип, згідно з яким загальна згода держав породжує норми, що мають загальне застосування"[2].

Сьогодні, як в доктрині, так і в міжнародно-правових договорах відсутній повний і однаковий перелік усіх джерел міжнародного права. Хоча і довгий час орієнтиром вважався Статут Міжнародного Суду ООН, але багато сучасних фахівців вважають його застарілим.

Традиційно стаття 38 Статуту сприймається юристами-міжнародниками як перелік джерел міжнародного права. Спираючись на неї, більшість вітчизняних і зарубіжних правознавців роблять висновок про неможливість визнання за судовими рішеннями міжнародних судів, враховуючи і сам Суд ООН, в якості повноцінного джерела міжнародного права, надаючи їм роль додаткового засобу для визначення правових норм. [6, 16, 21]. Позиція підкріплюється положеннями статті 59 Статуту, де вказується, що рішення Суду обов'язкові тільки для сторін, які беруть участь у справі, і тільки в даному спорі. Консультативні висновки Міжнародного Суду також не відносять до числа джерел міжнародного права. У своїх рішеннях Суд ООН прямо заявляв, що не може займатися правотворчістю, у нього відсутнє зобов'язання слідувати раніше винесеним рішенням. До того ж юрисдикція і затребуваність Суду повністю залежить від згоди на те держав.

Стаття 38 Статуту Суду вміщує в себе ті матеріальні і формальні джерела, які Суд застосовує для врегулювання міждержавних суперечок, тобто судочинства. До матеріальних джерел можна віднести "загальні принципи

права, признані цивілізованими націями"[44, с.797]. На підставі ч. 2 ст. 38 Статуту, Суд наділений правом за згодою сторін вирішувати справу "ex aequo et bono", тобто, по справедливості. Хоча подібний спосіб вирішення спору ще жодного разу не застосовувався, але теоретично ця норма дозволяє Суду проявляти якийсь розсуд, активізм, прояв власного розуміння природного права і справедливості.

Формальні джерела складають всі інші положення ст. 38 Статуту Суду, а саме: міжнародні конвенції точно визнані державами; міжнародний звичай; із застереженням, вказаної у статті 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм. Відносно судових рішень в ст. 59 зроблене важливе застереження: "Рішення Суду обов'язкове тільки для сторін у справі і тільки у цій справі". Таке застереження ставить під сумнів тезу про повноцінність судового прецеденту в якості джерела міжнародного права.

В юридичній літературі часто саме зміст ст.38 Статуту визначають як вичерпний список джерел міжнародного права. [44, с. 798]

Стаття 38 Статуту Міжнародного Суду ООН говорить: "Суд, який повинен вирішувати передані йому спори згідно з міжнародним правом, використовує ..." з застереженням, визначеним у ст. 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм" (п. D ст.38 Статут Міжнародного Суду ООН). Стаття 59 Статуту закріплює, що "рішення Суду обов'язкові тільки для сторін у справі і тільки в даній справі". Отже, судові рішення назване допоміжним засобом для визначення правових норм, однак зі змісту ст.38 Статуту не можна зробити однозначного висновку, що судові рішення є прецедентом – джерелом права, а також будь-які умови належності тих чи інших рішень до таких.

Справа в тому, що під час написання Статуту, його творці враховували таку особливість міжнародного права: оскільки основою врегулювання міжнародно-правових відносин є узгоджена воля держав, тому і будь-яке

рішення суду, щоб бути джерелом, має отримати схвалення з боку цих держав. Джерела міжнародного права не є якимсь вкоріненим, незмінним явищем. В реальності вони еволюціонують, постійно розвиваються. Оскільки в міжнародному співтоваристві відсутній законодавчий орган, міжнародні суди в деяких аспектах відіграють подібну роль. Як у внутрішньодержавному праві природне право за допомогою законотворчих органів трансформується в позитивне, так і в міжнародному праві Суд в процесі встановлення змісту звичаю, тлумачення, застосовуючи загальні принципи права, заповнюють прогалини, розвивають права. Це відбувається в процесі взаємодії природно-правових і позитивно-правових норм [20, с.18].

Важливо зазначити, що деякі рішення Суду мають такі правові наслідки як договірні норми. Наприклад, рішенням від 22 грудня 1986 р Міжнародний Суд ООН визначив лінію кордону між державами Буркіна-Фасо і Малі. Виникає питання, в чому відмінність між договірними нормами, що встановлюють лінію кордону, і цим рішенням? Мабуть, лише в механізмі їх створення. Правові ж наслідки прийняття цих актів ідентичні. У своєму рішенні по справі "Права громадян США в Марокко" 1952 р Міжнародний суд виявив, що консульська юрисдикція США в Марокко була обмежена спорами між американськими громадянами і що, відповідно, юрисдикція марокканських судів обмежувалася тільки в цих межах. Далі суди Марокко при встановленні своєї юрисдикції роблять акцент на рішення Міжнародного суду і відкидали заперечення проти їх компетенції, які не відповідають рішенням Міжнародного суду. Але, для того, щоб такі рішення набули юридичної сили, вони повинні схвалюватися з боку держав і не суперечити принципам міжнародного права.

Зокрема, Суд користується високим авторитетом, у ньому працюють висококваліфіковані фахівці в галузі міжнародного права. Тому, як сам суд ООН, так і інші міжнародні суди часто посилаються на правові позиції суду ООН. Тим самим утворюється прецедент [20, с.19].

Зазвичай під прецедентом розуміють "stare decisis" (буквально – стояти на вирішеному), мається на увазі обов'язкова сила раніше винесених судами

рішень. Суд не пов'язаний своїми попередніми рішеннями, але на практиці рідко від них відходить. У багатьох рішеннях посилання на існуючі судові прецеденти є також одним з важливих аргументів обґрунтування судів, авторитет і значення якого навряд чи поступається посиланням на текст міжнародно-правових договірних норм. З цієї причини сторони спору, які знають про це, сперечаються про значення попередніх судових рішень для їх конкретної справи, не менше, ніж про значення і зміст норм, як джерела застосовного до справи права.

У Консультативну висновку про правомірність застосування ядерної зброї від 8 липня 1996 р. Суд ООН вказав: "Звичайно, Суд не може законотворити ... Його завдання полягає тільки в тому, щоб виконати свою нормальну судову функцію визначення існування або відсутності правових принципів і норм, які можна застосувати до загроз або використання ядерної зброї. Твердження, відповідно до якого відповідь на поставлене запитання вимагає від Суду законотворити, ґрунтується на припущенні, що існуючий "corpus juris" позбавлений необхідних норм в цій галузі. Суд не може погодитися з цим аргументом; він констатує існуюче право, а не законотворить. Це так, навіть якщо, констатуючи і застосовуючи право, Суд з необхідністю повинен уточнювати сферу його дії і іноді визначити його еволюцію".

Вищесказане дозволяє одним авторам відносити судові рішення Міжнародного Суду до джерел права, оскільки це впливає з положень Статуту. Інші дослідники констатують, що судові рішення не визнаються як джерело права, вони – не більше ніж довідкові, загальноорієнтовні, [4, с. 109] рекомендують їх називати "свідченнями існування звичайних норм", [5, с. 6] або "допоміжними засобами (джерелами) при тлумаченні норм. Такі засоби ні за яких умов не можуть розглядатися як джерела міжнародного права"[8, с.52].

Дійсно, на перший погляд, використання масштабів, вироблених загальною теорією права і які вимагають, зокрема, існування в нормах будь-якого джерела права загальності, обов'язковості та стійкості застосування, не дозволяє кваліфікувати рішення Міжнародного суду ООН не тільки

прецедентами у власному розумінні цього поняття, а й взагалі джерелами права в формально-юридичному відношенні.

Цьому перешкоджає, перш за все, інститут згоди на юрисдикцію міжнародних судових установ, що означає, по суті – презумпцію відсутності обов'язкової юрисдикції. Як наслідок застереження в Статуті: "рішення Суду обов'язкове лише для сторін у справі сторін і лише у цій справі".

Однак, як правильно зауважує Л. П. Ануфрієва неможливо висувати до міжнародно-правових судових рішень ті ж вимоги, які характеризують цю категорію (прецедент) у внутрішньодержавному праві [3, с. 59]. До сказаного необхідно додати, що джерела права в міжнародній системі, нерідко характеризуються відсутністю загальності, за винятком *jus cogens*.

У зв'язку з цим необхідно враховувати наступні обставини.

Рішення Суду з конкретної справи містять зобов'язуючі для учасників спору правила поведінки, будучи в такому разі джерелами міжнародного права. Суд своїм рішенням створює відоме доповнення або поглиблення нормативної бази цих двосторонніх (або багатосторонніх) відносин, яке було відсутнє до спору і винесення рішення. При цьому обов'язковість цього рішення для сторін не викликає сумніву [8, с. 15].

Крім того, рішення Міжнародного Суду мають високий авторитет, внаслідок чого вони активно використовуються для встановлення змісту міжнародно-правових норм як при врегулюванні розбіжностей, так і безпосередньо Судом, який звертається до власних рішень.

Здатність їх бути використаними у вигляді положення, застосовного в подальшому і до інших ситуацій, тобто служити міжнародно-правовим прецедентом, залежить від того, міститься або не міститься у них головна складова – *ratio decidendi*. Таким чином, саме *ratio decidendi* виступає критерієм "нормативності" того чи іншого судового рішення.

Розглянемо місце і роль доктрини як джерела міжнародного права.

Традиційно в якості джерела міжнародного права виділяється доктрина. Дореволюційні дослідники констатували: джерелом міжнародного права може

бути сама наука міжнародного права; перш за все, вона може роз'яснити, витлумачити спірні місця в застосуванні різних норм права. Потім наука обробляє і очищає від непотрібних домішок звичаї і взагалі впливає на правосвідомість цивілізованого людства, вселяючи йому ті чи інші думки можна сказати, просвітлює його [3, с. 60].

Доктрина грала вирішальну роль у визнанні за міжнародним правом юридичної сили. Важливу роль у становленні міжнародного права відіграли велике значення праці відомих і авторитетних юристів. Ще в часи (VI ст. н.е.) Стародавнього Риму Дигести Юстиніана представляли собою важливу правову доктрину. Вперше в теоретичних працях була висвітлена сама ідея міжнародного права. Це було зроблено Гуго Гроцієм, Еммер де Ваттель та ін. На протязі довгого часу для міжнародного права велику роль виконували вислови Гроція, Ваттеля, Літлтон, Бартолі, Оппенгейма та ін.

Тут доктрина мала визначну роль, як і в тлумаченні самої ідеї такого права, так і в його розвитку.

Важливим напрямом в доктрині було змішане, що з'єднувало в собі і природно-правовий підхід і позитивно-правовий. Враховуючи те, що в практиці держав норми права закріплювались не одразу, в доктрині отримала розвиток тенденція видавати бажане за дійсне. З цієї причини доктрина часто випереджає норми та практику.

Оскільки теорія випереджала практику у формулюванні міжнародних норм, необхідних для регулювання міждержавних відносин, остільки в літературі набули поширення погляди про пряму участь теорії в правотворчому процесі. В середині XIX ст. швейцарський юрист І. Блюнчлі стверджував: "Якщо в даний час Вітон і Філімора, Вільден і Кент, Гефтер і Оппенгейм згодні між собою щодо відомого теоретичного положення, ми, природно, схильні визнати його за початок сучасного міжнародного права навіть тоді, коли воно не підтверджується трактатами і додаток його на практиці ще сумнівний" [5, с. 7].

Саме з цієї причини доктрина виступає незмінним джерелом міжнародного права. З огляду на це питання, доктрину міжнародного права можна визначити як систему поглядів і концепцій про суть і призначення міжнародного права в конкретних історичних умовах.

Сьогодні, неможливо не брати до уваги значення доктрини міжнародного права, оскільки в деяких ситуаціях вона сприяє роз'ясненню окремих міжнародно-правових положень, а також міжнародно-правових позицій держав. До прикладу, сторони що звертаються до Суду, іноді використовують думки фахівців з різних питань міжнародного права.

У конкретних судових рішеннях Суд посиляється на доктринальні визначення, поняття, категорії, класифікації. Визначаючи місце доктрини серед інших джерел права необхідно послатися на положення статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН, згідно з якою "доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з міжнародного публічного права різних націй" поряд з судовими рішеннями застосовуються Судом "як допоміжний засіб для визначення правових норм".

Отже, джерельна база Суду складає собою конвенції, міжнародні звичаї, загальні принципи права, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй. Справедливість в своєму сутнісному розумінні *ex aequo et bono* може (за згодою сторін) служити в якості основи для винесення рішення. Втілюючи в собі всю джерельну базу права, рішення Суду – це власне і є міжнародне право як воно присутнє в своїх реальних категоріях.

Рішення Суду має остаточний характер і не підлягає оскарженню, тобто воно не може бути переглянуте або змінене без відповідної процедури щодо перегляду і на підставі нововиявлених обставин. Рішення Суду є важливим джерелом розвитку науки і практики міжнародного права, а в ряді випадків – в якості прецедентів при врегулюванні аналогічних суперечок.

1.4. Рішення Міжнародного Суду ООН

Як показує історичний досвід, звернення до мирних засобів вирішення міжнародних спорів є єдиним можливим і логічним способом урегулювання суперечок. Мирне врегулювання – це головний компонент забезпечення безпеки, формування системи міжнародних відносин, який заснований на усуненні сили, взаєморозумінні, співпраці та довірі між суб'єктами міжнародного права. Урегулювання суперечок мирними засобами між державами є основною гарантією стабільності, забезпечення миру і міжнародної безпеки, що досягаються за допомогою міжнародних судів. Із діяльністю міжнародних судових установ і, зокрема, Міжнародного Суду ООН, підвищенням їх авторитету і впливу на розвиток міжнародного права пов'язана актуалізація питання про юридичну значущість їх рішень, визнання або невизнання за останніми якостей і властивостей джерела міжнародного права. Зміни, що відбулися в Міжнародному Суді ООН, є наслідком розвитку міжнародних відносин, успіхів Суду у вирішенні спорів між державами, у тлумаченні норм міжнародного права, розвитку самого міжнародного права [68, с. 44].

З моменту свого першого засідання, що відбулося навесні 1946 р. в цілому Міжнародному суду було передано близько 150 справ [51]. При цьому число справ, переданих на розгляд у кінці 1990-х і по теперішній час значно збільшилася. Так, якщо за перші п'ятдесят років своєї діяльності (з 1946 по 1996 рр.) Судом було розглянуто 97 справ (75 з них були присвячені розгляду суперечок між державами, а 22 – винесення консультативних висновків), [19, с. 63] з 1997 по 2013 рр. – близько 30 справ.

Так, починаючи з 2015 року по 2016 рік до Суду надійшло 15 спірних справ, з яких по семи були проведені засідання, інформація про які знаходиться у доповіді Суду (A/71/4). Напочатку сторони усно надали свої аргументи Суду щодо попередніх заперечень відповідача у справі про порушення суверенних

прав і морських просторів у Карибському морі (Нікарагуа проти Колумбії) і питання про делімітацію континентального шельфу між Нікарагуа і Колумбією за межами 200 морських миль від узбережжя Нікарагуа. Надалі Суд провів засідання з питань, які торкалися юрисдикції і питань, що стосуються перемовин, пов'язаних з зупиненням гонки ядерних озброєнь і питань, які стосувались ядерного роззброєння (Маршаллові Острови проти Індії; Пакистану; Сполученого Королівства). Також, Суд заслухав усні аргументи сторін щодо попередніх заперечень, які були надані Кенією у справі про делімітацію морських просторів в Індійському океані (Сомалі проти Кенії). На сьогодні зазначена справа перебуває на стадії розгляду. Зрештою, з 17 по 19 жовтня 2016 року Суд провів засідання за клопотанням про тимчасові заходи, за поданням Екваторіальної Гвінеї від 13 червня 2016 року по справі, що стосується імунітетів і кримінального судочинства (Екваторіальна Гвінея проти Франції) [52].

Загалом, з 1 серпня 2015 року Суд виніс сім рішень. Одне рішення було розглянуто по суті і стосувалось деяких заходів, проведених Нікарагуа в прикордонному районі (Коста-Ріка проти Нікарагуа), і будівництва дороги в Коста-Ріці уздовж річки Сан-Хуан (Нікарагуа проти Коста-Ріки), а також шість рішень за вирішеними попередніми питаннями, пов'язаними з юрисдикцією Суду і прийнятністю низки претензій.

Нарешті, слід також зазначити, що вперше за багато років Суд вирішив запросити експертний висновок по одній зі справ, які перебувають на його розгляді, а саме у справі про делімітацію морських просторів в Карибському морі і Тихому океані (Коста-Ріка проти Нікарагуа). У зв'язку з цим він прийняв відповідну Постанову від 31 травня 2016 року [29, с. 5].

Незначні кількісні показники розглянутих Судом справ пояснюються, перш за все, малим числом потенційних сторін розгляду справ у Міжнародному суді (країни-учасники Статуту (п. 1, ст. 35 Статуту), ряд інших держав, які визначаються Радою Безпеки ООН (п. 2, ст. 35), а також основні органи і

спеціалізовані установи системи ООН (ст. 96 Статуту ООН і ст. 65 Статуту Суду) [36, с. 96].

Суперечки нерідко стосувалися прикордонних конфліктів і територіальних прав (суперечка між Камеруном і Нігерією про нафтовий півострів Бакассі 2002 року, суперечка між Малайзією та Індонезією про приналежність двох островів 2002 року, суперечка про межі між Катаром і Бахрейном 2001 року, прикордонну суперечку між Ботваною і Намібією 1999 року, прикордонну суперечку між Сальвадором і Гондурасом 1992 року, про південний кордон Лівії з Чадом 1994 р.). У Міжнародному Суді вирішувались також суперечки між США і Іраном з приводу захоплення Іраном американського посольства і заручників (1980 р.), з приводу збитого іранського авіалайнера (1989 р.) і руйнування іранських нафтових платформ (1992 р.). Лівія двічі зверталася до Міжнародного Суду у зв'язку з катастрофою лайнера "Панамерікен" поблизу Локербі (1992 р.), Боснія і Герцеговина звинувачувала Югославію в порушенні Конвенції про геноцид (1993 р.), Іспанія подала позов проти Канади з приводу юрисдикції над зонами рибальства (1995 р.). Нікарагуа виграла в Міжнародному Суді справу проти США з приводу підтримки Вашингтоном нікарагуанських "контрас" та закладки мін у нікарагуанських портів (1986 р.). У сфері охорони навколишнього середовища Угорщина і Словаччина сперечалися в Міжнародному Суді про будівництво загороджувальної системи на річці Дунай (1997 р.). В цілому число звернень держав в Міжнародний Суд в останні роки наростає. Серед консультативних висновків, винесених Міжнародним Судом, – два звернення Генеральної Асамблеї і Всесвітньої організації охорони здоров'я про законність загрози або застосування ядерної зброї.

Загалом, розглянуті в суді міждержавні суперечки або консультативні висновки, можуть бути умовно розділені на кілька категорій (відповідно до предмету розгляду). Згідно з офіційними даними Міжнародного суду ООН, більше половини прийнятих до розгляду справ стосуються виниклих конфліктів інтересів між державами з територіальних і прикордонних питань. Наступною

за кількістю розв'язуваних у Суді суперечок і винесених ним консультативних висновків є група питань, що знаходяться у сфері міжнародного морського права. Частина судових справ (які перебували і перебувають ще в процесі) пов'язана з проблемами національної юрисдикції і дипломатичного і консульського права. Нечисленними, але найбільш важливими для збереження світопорядку є суперечки про незаконне застосування сили. Найрідше до Суду звертаються з проханнями про винесення рішень по претензіям комерційного або приватно-правового характеру до однієї держави, яке підтримує іншу державу. Такі справи в загальному обсязі прийнятих до розгляду займають незначне місце.

У розглядах в Суді брали участь понад 90 держав, у тому числі держави Африки, Азії (включаючи Близький Схід), Південної, Центральної і Північної Америки, Океанії та Європи. Той факт, що Суду довіряють держави з усіх регіонів світу, незважаючи на правові, політичні та культурні відмінності, підтверджує його універсальний характер і зміцнює його авторитет. У багатьох випадках діяльність Суду і його рішення сприяли зміцненню відносин між сторонами в суперечці. Після того, як суперечку було розглянуто Судом, сторони можуть розпочати приділяти більшу увагу розвитку співробітництва між ними на міцній основі.

Підсумками діяльності суду з окремих питань (винесення рішень або консультативних висновків) є серйозний внесок в розвиток комплексу правових принципів, що знаходяться в основі підтримки світопорядку.

Практика вирішення питань з територіальних і прикордонних суперечок досить обширна. В її активі – ряд складних проблем, вирішення яких Міжнародний суд припинив існуюче на момент розгляду справи міжнародне протистояння і запобіг подальшому розвитку конфлікту.

Прикладами цього може послужити ряд рішень, прийнятих Судом і виконаних сторонами. Так, одним з перших винесених рішень по суті територіальної суперечки була Справа про храм Преах-Віхеар, в якому полягав конфлікт інтересів Таїланду і Камбоджі.

Рішенням Суду від 15 червня 1962 року було встановлено, що названий храм (Пре-ах-Віхеар – місце релігійного паломництва і богослужіння кхмерів – основного народу Камбоджі), з 1954 р. знаходиться під контролем Таїланду, але знаходиться на території Камбоджі. З цього випливає, власне і рішення Міжнародного суду: виведення Таїландом своїх поліцейських і озброєних сил, а також повернення Камбоджі усіх предметів, витягнутих з-під руїн [11, с. 74].

Визнаючи юрисдикцію Міжнародного суду, Таїланд виконав рішення Суду і вивів свої збройні сили і поліцію із вказаної території. Разом з тим необхідно зазначити, що названий спір рішенням Міжнародного суду був завершений, на жаль, лише на кілька десятиліть. У 2008 р (у зв'язку з закріпленням ЮНЕСКО храмового комплексу Преах-Віхеар за Камбоджею) двостороннє протистояння Таїланду і Камбоджі відновилося, а у 2011 році його ескалація привела до збройних прикордонних сутичок із застосуванням артилерії і автоматичної зброї [31].

Особливе місце в загальному обсязі розглянутих справ належить вирішенню спорів, пов'язаних з юрисдикцією держав. Такі справи присвячені питанням здійснення державної влади щодо іноземних громадян на своїй території або над своїми громадянами в інших країнах. Як правило, це питання імунітету, громадянства або права на притулок.

Яскравим прикладом, що демонструє всю складність вирішення названих проблем, є гучна справа 1950-х рр. – "Справа про притулок" [12, с. 19], політичний скандал, що розгорівся між Перу і Колумбією. У рішенні Суду від 20 листопада 1950 р., Суд встановив, що дії Колумбії як держави, що надала притулок в посольстві Колумбії в Лімі перуанському політику Віктору Раулю Айяд ла Торре, обвинуваченому в організації змови з метою здійснення військового державного перевороту, є неправомірними, тому що жодна країна не повинна займатися кваліфікацією злочину (політичної або загальнокримінальної), вчиненого біженцем. У зв'язку з цим Суд прийшов до висновку про те, що надання притулку було незаконною дією з боку влади Колумбії.

Після винесення рішення міжнародного суду влада Перу вимагала від Колумбії його виконання і закликала видати біженця, якому неправомірно надано захисту. Посилаючись на відсутність у рішенні Суду резолютивної частини щодо видачі біженця Колумбія повторно звернулася до Міжнародного суду з проханням визначити форму виконання першого рішення і клопотала про ухвалення додаткового рішення, що не зобов'язує Колумбію здійснювати видачу біженця перуанській стороні.

В подальшому рішенні суду (від 13 червня 1951 р.) Суд задовольнив прохання Колумбії про визначення відсутності зобов'язань видачі Віктора Рауля Айяд ла Торре владі Перу і підтвердив раніше прийняте рішення про припинення надання притулку з моменту винесення рішення суду від 20 листопада 1950 р. У кінцевому підсумку, міжнародний спір було вирішено шляхом переговорів і пан Айя де ла Торре, провівши п'ять років в посольстві Колумбії, у 1953 р зміг виїхати з Перу [10, с. 24].

Повторний розгляд вказаної справи не демонструє безсилля судової системи ООН, а є доказом авторитету Міжнародного суду, яке визнається державами-членами Статуту суду, які прагнуть виконувати рішення Суду в межах правового поля міжнародного права.

Найбільший інтерес світової спільноти в цілому викликає ставлення Міжнародного суду до широко відомих міжнародних конфліктів. Критика, яка лунає на адресу Суду щодо бездіяльності останнього в процесі врегулювання найбільших міжнародних протистоянь щонайменше несправедлива. Причиною відсутності судових розглядів є не позиція відчуженості Міжнародного суду від участі в "гучних справах", а відсутність ініціативи хоча б однієї зі сторін конфлікту до порушення справ в Суді.

На сьогодні, особливої уваги дослідників заслуговує консультативний висновок Міжнародного суду від 22 липня 2010 року "Про відповідність міжнародному праву одностороннє проголошення незалежності Косово". Пильний інтерес до названого висновку Суду пояснюється не тільки високим

ступенем політизації питання, але і деякими діями суду, що дозволяють деяким дослідникам характеризувати їх як неправомірні.

Після одностороннього проголошення 17 лютого 2008 р. тимчасовою владою місцевого самоврядування Косово незалежності Края, Сербія оголосила про невизнання нею такого статусу Косова і ініціювала прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що містила запит до Міжнародного суду ООН для винесення консультативного висновку з проблеми. Формулювання питання було досить ємним: "Чи відповідає одностороннє проголошення незалежності тимчасовими інститутами самоврядування Косово нормам міжнародного права?" [1, с. 68].

Відповідно до норм Статуту ООН і Статуту, питанням, що передують розгляд справи по суті, є визначення юрисдикції Міжнародного суду щодо порушення процедури розгляду справи або винесення консультативного висновку. Це питання в конкретному випадку розгляду проблеми Косово набуває принципового значення.

Питання Косово перебувало переважно в юрисдикції Ради Безпеки ООН, а не юрисдикції Генеральної Асамблеї.

Відповідно до п. 1 ст. 12 Статуту ООН "коли Рада Безпеки виконує покладені на неї цим Статутом функції по відношенню до будь-якого спору або ситуації, Генеральна Асамблея не може робити будь-які рекомендації, що стосуються цього спору або ситуації, якщо Рада Безпеки не запитає про це" [50, с. 14]. У зв'язку з цим суд оголосив про те, що запит на консультативний висновок за змістом п. 1 ст. 12 Статуту ООН не є "рекомендацією". Скориставшись положенням п. 1 ст. 96 Статуту ООН, за яким "Генеральна Асамблея або Рада Безпеки можуть запитувати від Міжнародного Суду консультативні висновки по кожному юридичному питанню. Суд вирішив, що має компетенцією відповідати на запит, який надійшов від Генеральної Асамблеї [1, с. 69].

Аналізуючи ступінь правомірності дій Міжнародного суду у визначенні своєї юрисдикції, деякі дослідники (А. Абашидзе, А. Солнцев) приходять до

висновку про неправомірність винесеного рішення Суду. На доказ своєї думки, вчені наводять правило переважної сили спеціальних норм по відношенню до загальних норм, яке існує в системі взаємин і взаємозв'язку норм міжнародного права. Відносно положень Статуту ООН це правило означає, що ст. 10 Статуту ООН закріплює загальну норму, а ст. 12 (п. 1) Статуту ООН – спеціальну. Оскільки на той момент Косово як ситуація знаходилася в компетенції Ради Безпеки на основі ст. 12 Статуту ООН. Генеральна Асамблея не володіла правом робити будь-які дії з цього питання, в тому числі і звертатися до Міжнародного суду із запитом про надання консультативного висновку [1, с. 74].

Визнавши свою юрисдикцію в розгляді питання щодо Косово, Суд перейшов до обговорення змісту питання. На цьому етапі, також деякі дії Суду, викликали заклопотаність у вчених-юристів. Посилаючись на існуючу практику, Міжнародний суд вказав на те, що іноді коригує формулювання запитів, в разі їх неадекватності, нечіткості або слабкого відображення правової сторони питання. Така заява Суду є досить сумнівною, оскільки ні в Статуті Суду, ні в його Регламенті не відбито право суду змінювати текст запиту. Навпаки, п. 2 ст. 65 Статуту визначає, що "питання, щодо якого запитується консультативний висновок Суду, надається Суду в письмовій заяві, що містить точний виклад питання, відповідно до якого потрібен висновок ..." [44, с. 790]. Отже, за незрозумілості Судом запиту щодо консультативного висновку або некоректності формулювання запиту, Суд мав право запропонувати уповноваженій від Генеральної Асамблеї особі внести зміни в зміст питання.

Не приймаючи до уваги норму п. 2. ст. 65, Суд виключив з запиту визначення органу, який проголосив незалежність Косово (тимчасова влада самоврядування Косово). Таким чином звузивши формулювання питання, Суд уточнив, що буде аналізувати питання про відповідність декларації про незалежність міжнародним правом [31, с. 97].

На особливу увагу заслуговує визначення Міжнародним судом правомірності дій тимчасової влади самоврядування Косово з врахуванням

Резолюції 1244 (1999 р.) Ради Безпеки ООН. Названа резолюція була прийнята на основі Гл. VII Статуту ООН (Дії щодо загрози миру, порушень миру й актів агресії). У ній підкреслюється значимість принципу територіальної цілісності, а також важливість процесу, спрямованого на "висновок тимчасової політичної рамкової угоди, яка передбачає значну ступінь самоврядування Косово ..." [40]. Аналіз змісту резолюції дозволив суду зробити висновок про те, що цей документ не містить прямої заборони на проголошення Косово.

Підсумком діяльності суду за запитом Генеральної Асамблеї ООН про надання консультативного висновку "Про відповідність міжнародному праву одностороннього проголошення незалежності Косово", суд постановив, що проголошення незалежності Косова 17 лютого 2008 р. не порушує норм міжнародного права [1, с. 73].

Діяльність суду як головного судового органу ООН в процесі розгляду питання і винесення консультативного висновку, на наш погляд, вимагає серйозного аналізу і визначення ступеня правомірності (хоча б на науково-дослідному рівні). Сьогодні, прагнення багатьох авторів визначити ступінь і характер впливу підсумкового консультативного висновку Міжнародного суду щодо Косово на розвиток міжнародного права і міжнародних відносин, не дозволяє авторам [21] об'єктивно проаналізувати відповідність дій Суду нормам правовстановлюючих документів (Статуту ООН, Статуту та Регламенту Суду) і низки міжнародно-правових актів.

Таким чином, діяльність Міжнародного суду ООН є прямим відображенням рівня розвитку міжнародного права, ставлення до нього світової спільноти і ступеня впливу принципу поваги права на політичні, економічні та соціокультурні процеси, що відбуваються у суспільстві. Володіючи мінімальною юрисдикцією (судом розглядаються спори, тільки якщо обидві сторони дадуть добровільну згоду на його юрисдикцію, обов'язкова сила рішення набуває також тільки в цьому випадку). Міжнародний суд ООН проте може роз'яснювати, тлумачити норми міжнародного права і надавати консультативні висновки. Варто зазначити, що ця на перший погляд другорядна

функція Міжнародного суду, на нашу думку, є прикладом розширення юрисдикції суду за рахунок відсутності необхідності отримання згоди від зацікавлених сторін (запит може виходити від Ради Безпеки ООН або, в окремих випадках, від Генеральної Асамблеї ООН). Разом з тим необов'язковість юрисдикції Міжнародного суду (тільки за згодою сторін про передачу справи на розгляд Суду) в ряді випадків не дозволяє цьому міжнародному судовому органу по праву зайняти основне місце у вирішенні міждержавних суперечок, залишаючи його в стороні від участі в розгляді найбільших міжнародних конфліктів.

Виконуючи судову та консультативну функції, Міжнародний Суд ООН вносить значний вклад в розвиток інститутів міжнародного права.

Незважаючи на відсутність у суді правотворчих повноважень, він, тим не менш, може удосконалювати, тлумачити і роз'яснювати норми міжнародного права у світлі мінливих умов. Суд звертає увагу на прогалини і неточності в праві, може констатувати формування нових тенденцій під час вирішення юридичного спору між державами.

Яскравим прикладом є діяльність Міжнародного Суду ООН з розвитку ряду ключових положень, що регламентують порядок придбання та делімітацію території. Саме Суд ООН розвинув концепцію континентального шельфу і встановив метод визначення його кордонів. Рішення суду у сфері міжнародного морського права помітно вплинули на конференції, скликані ООН з метою уніфікації та кодифікації цього права. Так, судова практика Суду спонукала укладачів Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 року і Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. У текст договорів були включені встановлені судом норми про мирний прохід і про зобов'язання прибережних держав.

Оцінюючи значення справи Лівія проти Чаду, 1994 рік, для міжнародного права, особливо слід підкреслити думку Суду з питання про наслідки обмеження терміну дії договорів про кордони. Адже деякі автори вважають, що в силу принципу стабільності кордону усі договори про кордони повинні бути

безстроковими. Суд же висловив правильну думку про те, що саме виходячи з принципу стабільності кордонів не може мати значення термін дії договору, який встановлює кордон. Припинення дії такого договору не скасовує встановлення ним кордону.

Е. Хіменес де Аречага, в минулому Голова і суддя Міжнародного Суду ООН, підкреслює велику роль Суду у формулюванні положень про міжнародний звичай. Так, у рішенні по справі Нікарагуа проти США, 1987 рік, Суд визначив ознаки, яким повинен відповідати міжнародний звичай, для визнання його джерелом права: "... для формування нового міжнародного звичаю необхідний доказ "наявності усталеної практики", але воно обов'язково повинно супроводжуватися *opinio juris sive necessitates*" [31].

Говорити про значимість консультативних рішень Суду для міжнародного права можна вже після ознайомлення з довідковою інформацією, представленою на офіційному сайті Міжнародного суду ООН, в розділі "Jurisdiction". Крім загального опису вказаної функції суду, зазначається: "[Хоча консультативні висновки Міжнародного суду ООН не мають обов'язкової сили, вони, тим не менш, володіють високим юридичним статусом і значним моральним авторитетом. Вони часто є інструментом превентивної дипломатії і підтримання миру. Консультативні висновки сприяють роз'ясненню та розвитку міжнародного права і, отже, зміцненню дружніх відносин між державами]" [39].

Завдяки своїм консультативним висновкам, Суд є головним тлумачем Статуту ООН, а також юридичних зобов'язань держав по ньому. Прикладом може послужити консультативний висновок, винесений у 1949 році у справі про відшкодування за шкоду, завдану на службі ООН. Суд підтвердив, що Організація Об'єднаних Націй, будучи суб'єктом міжнародного права, має правоздатність і правомочна висувати претензії міжнародно-правового характеру. Саме в межах консультативної юрисдикції Судом ООН було зазначено, що рекомендаційні за своєю природою резолюції Генеральної Асамблеї ООН в деяких випадках можуть мати нормативне значення.

Також вкажемо, що в цілому "політика" Міжнародного Суду ООН спрямована на підтримку в своїх рішеннях певної правової зв'язності і послідовності. Суд завжди виходить з свого обов'язку стежити за єдністю судової практики, використовуючи для цього посилання на власні рішення як на усталену практику. Це однак не заважає Суду відійти від раніше прийнятого рішення, якщо на те є переконливі причини.

Таким чином, не викликає сумнівів, рішення і консультативні висновки Міжнародного Суду ООН, що відіграють важливу роль в еволюції міжнародного права. Оскільки рішення Суду мають законну силу (хоч і тільки для сторін у конкретному спорі) і є авторитетним тлумаченням міжнародного права, то держави і міжнародні організації повинні приймати їх до уваги. Крім того, органи, яким доручено кодифікація і прогресивний розвиток міжнародного права, такі, як Комісія міжнародного права ООН, часто посилаються на акти Суду під час розробки проектів нових договорів. Положення, вперше сформульовані або розвинені в актах Суду, були і є нормами міжнародного права.

Отже, виходячи із вищевикладеного, аналіз особливостей створення Міжнародного Суду ООН виявив, що в історії Міжнародний суд ООН пройшов непростий шлях, як і саме людство. Однак в законах різних країн при визнанні ролі міжнародного права як складової міжнародної юрисдикції ставиться питання про примат міжнародної юрисдикції над національним законодавством, особливо у вирішенні спорів. Це обґрунтовано тим, що суть міжнародної юрисдикції ґрунтується на принципі справедливості – основі людського існування. Тому національні суди покликані вирішувати спірні питання права, що виникли з відносин на підставі принципу справедливості, який отримав визнання в міжнародному праві і у внутрішніх законах держав, або і в резолюціях, трактатах, міжнародних звичаях. Остання обставина дуже важлива і вносить в їх діяльність реформу, яка необхідна для прийняття справедливого рішення, для критерію підтримки права.

Головною функцією Суду ООН є вирішення справ, які передані йому державами відповідно до його Статуту і міжнародного права. Суд також уповноважений надавати консультативні висновки з правових питань, які надані на розгляд Генеральною Асамблеєю, Радою Безпеки і іншими органами ООН, а також спеціалізованими установами, уповноваженими на те Генеральною Асамблеєю (так звана "консультативна юрисдикція"; ст. 96 Статуту).

Міжнародний Суд ООН налічує 15 членів, які обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки на термін дев'ять років, і який отримує підтримку в своїй роботі від Секретаріату, який є його постійним адміністративним органом.

Основою діяльності Міжнародного Суду ООН є положення розділу XIV Статуту ООН 1945 р. (ст.ст. 92–96), Статут МС ООН 1945 р., а також його Регламент, який прийнятий 14 квітня 1972 року. Згідно зі ст. 93 Статуту ООН усі держави-члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду ООН.

Рішення Суду містять обов'язкові правила поведінки в конкретній справі для учасників спору, які надалі постають як джерела міжнародного права.

Відповідно до розділу II (статті 34-38), а також розділу IV (статті 65-68) Статуту Суду, компетенція Міжнародного Суду поширюється тільки на спори між державами. Суд не має юрисдикції розглядати спори між приватними особами і державою і тим паче спори між приватними особами. Але і суперечки між державами можуть розглядатися тільки в тому випадку якщо сторони погодились на це. Таким чином, компетенція Суду є для держави не обов'язковою, а факультативною.

Джерельною базою, якою керує Суд при вирішенні спорів, є: конвенції, міжнародні звичаї, загальні принципи права, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй.

Рішення Суду має остаточний характер і не підлягає оскарженню, воно не може бути переглянуте або змінене без відповідної процедури щодо перегляду,

а саме на підставі нововиявлених обставин. Рішення Суду є важливим джерелом для розвитку науки і практики міжнародного права, а в ряді випадків – в якості прецедентів при врегулюванні аналогічних суперечок.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН В ПИТАННЯХ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

2.1. Територіальні спори в діяльності Міжнародного Суду ООН

Територія посідає провідне місце у міжнародному праві. Держава не може існувати без території, яка фізично визначає саму державу. Для здійснення влади та участі у міжнародних відносинах державі необхідно мати визначену територію, адже міжнародні відносини за своєю природою реалізуються під впливом геополітичної політики та з оглядом на межі територій, які належать державам-учасникам міжнародних відносин [65, с. 89].

Територіальний спір між державами підіймає важливе питання юридичної приналежності певної території до тієї чи іншої держави, що є сторонами такого спору. Порівняно з різними типами мілітаризованих міждержавних конфліктів, спори щодо територій належать до тих, які найчастіше асоціюються з тяжкими наслідками та комплексним характером, що зумовлює проблематику та важливість цього питання [63, с. 11]. Спори щодо територій в більшості випадків здатні спровокувати посилення протистояння між державами порівняно з конфліктами, які виникають щодо політики чи режиму, спори щодо яких формують два інші види міждержавних конфліктів. Більше того, територіальні спори за статистикою у три рази частіше призводять до війн між державами порівняно із суперечками щодо питань політики або режиму [64, с. 59]. Територіальні спори підвищують імовірність переростання погрози застосування сили у її безпосередню демонстрацію, а також застосування сили у війну [72, с.133].

Одним із перших територіальних спорів, переданих на розгляд Міжнародного Суду, була справа про Суверенітет над певними прикордонними ділянками між Бельгією та Нідерландами. Суд в своєму рішенні спирався на положення Конвенції про кордони (The Boundary Convention) від 8 серпня 1843

року. Необхідно зазначити, що Бельгія ніколи не відмовлялася від суверенітету над зазначеними ділянками. Беручи до уваги, що між сторонами було укладено угоду про визначення статусу спірних ділянок, Суд відхилив претензії Нідерландів, базуючись на здійсненні ефективного контролю.

Королівство Нідерланди відстоювало позицію, згідно з якою на основі тривалого здійснення суверенітету над спірними ділянками воно набуло права встановити постійний суверенітет над ними. Суд визнав, що включення зазначених ділянок до території Нідерландів мало протиправний характер, а контроль, який Нідерланди здійснювали щодо цих ділянок, не є достатньою підставою для припинення зобов'язань, які випливають з Конвенції 1843 року [58].

В іншому випадку аналіз позицій сторін в суперечці між Камеруном і Нігерією показує, що Нігерія розглядала цей спір як суперечку про делімітацію території, наполягаючи на її відсутності, Камерун ж схилився до кваліфікації спору як спору про проходження існуючого кордону [13, с. 143]. Суперечка між Ботсваною і Намібією щодо острова Касік / Седуду, стосується одночасно питання про проходження кордону між державами і приналежності острова будь-якій державі [9, с.180].

Сучасна практика вирішення територіальних спорів Судом ООН дозволяє значно розширити цю класифікацію за рахунок виділення інших видів безпосереднього предмета доказування в суперечці. В якості окремої категорії виступають суперечки, що мають предметом доведення ідентифікацію географічного об'єкта щодо до будь-якого правового джерела. У суперечці між Катаром і Бахрейном спочатку вирішено питання про приналежність острова Хавар, в свою чергу Бахрейн наполягав, що і Джанан належить йому в силу того, що Джанан є частиною Хавара [9, с.181]. Дослідивши всі документи та доводи сторін на відкритому засіданні 16 березня 2001 року Суд виніс своє рішення, яке говорить наступне: « З досліджених причин Суд 1) одноголосно визначає, що держава Катар володіє суверенітетом над островом Зубара; 2) дванадцятьма голосами проти п'яти визначає, що держава Бахрейн володіє

суверенітетом над островами Хавар; 3) одногосно нагадує про те, що в територіальному морі Бахрейну, яке відділяє острова Хавар від інших бахрейнських островів, судна держави Катар користуються правом мирного проходу відповідно до міжнародного звичаєвого права; 4) тринадцятьма голосами проти чотирьох визначає, що держава Катар володіє суверенітетом над островом Джанан, включаючи Хадд Джанан».

У ряді випадків для вирішення територіального спору Судом потрібно здійснити правильне тлумачення договору, що встановлює межу. Предметом доказування є правильна інтерпретація договору. Багато в чому саме шляхом інтерпретації договору про делімітацію кордону 1904 р. було вирішено спір між Камбоджею і Таїландом про храм Преах-Віхеар [11, с. 74]. В результаті в своєму рішенні 1962 року Суд визначив, що храм Преах-Віхеар розташований на території, що знаходиться під суверенітетом Камбоджі. З урахуванням цього Суд зобов'язав Таїланд вивести будь-які військові і поліцейські сили і інших охоронців або доглядачів, розміщених їми в храмі або «поблизу від нього» на камбоджійській території.

Таким чином, з рішення 1962 року слідує важливе правило: лінія проходження кордону може вважатися конклюдентно визнана в результаті відсутності заперечень проти діяльності іншої держави на даній території протягом тривалого часу. Це явище позначається англійським терміном "acquiescence" (мовчазна згода); воно лежить в основі міжнародно-правового принципу Естоппель.

Вищеназвані та інші види територіальних спорів, відповідно до цієї класифікації, мають єдиний родовий предмет доказування – встановлення територіального верховенства на певній території.

Саме єдиний родовий предмет доказування територіальних суперечок дозволяє погодитися з думкою ряду авторів, які не вважають відмінності суперечок по цій класифікації істотними [22, с. 17]. Міжнародний суд ООН також у своїх рішеннях вказував на взаємозалежність суперечок про проходження кордону і приналежності території [11, с. 74].

Предмет доказування кожного територіального спору передбачає певні матеріальні підстави, доказування яких дозволить вирішити спір по суті. Судова форма вирішення спорів зазвичай дотримується правила відповідності процесу доказування вимогам його предмета. В межах договірної форми найчастіше це правило не дотримується: юридичні підстави вирішення спору підміняються використанням фактору сили або іншими заходами впливу політичного характеру.

Територіальні спори обговорювалися на сесіях Спеціального комітету за принципами міжнародного права 1964 і 1966 рр., в дебатах вказувалося на серйозний характер територіальних і прикордонних конфліктів, пропонувалося внести в зміст принципу мирного вирішення міжнародних суперечок застереження про особливе значення мирного вирішення територіальних спорів.

Специфіка територіальних спорів дозволяє багато з них віднести до категорії спорів, що загрожують міжнародному миру і безпеці, що зумовлює підвищену увагу до них і участь в процедурі вирішення справи органів Організації Об'єднаних Націй.

Крім того, в класифікації міжнародних спорів виділяють згадувані у ст. 52 Статуту ООН місцеві спори. Наприклад, Д.Б. Левін пропонує наступне визначення місцевих спорів - це спори між державами одного географічного регіону або між членами однієї і тієї ж регіональної організації або спори, пов'язані з угодою про мирне вирішення спорів в межах даного географічного району чи відповідної регіональної організації [28, с. 66].

Більшість територіальних спорів можна віднести до категорії місцевих спорів. Існує багато інших класифікацій територіальних суперечок, що впливають на процедуру їх вирішення. Критерій кількості суб'єктів спору безпосередньо впливає на кількість сторін в судовій справі або переговорному процесі. Як правило, суб'єктами територіальних спорів виступають дві держави, втім, їх число може зрости, коли на певну територію заявляють претензії кілька

держав, зокрема, якщо спірна територія розташована на стику трьох або чотирьох кордонів.

В межах критерію часу виникнення спору (часу появи підстав територіальних претензій) виділяють спори, що мають тривалу історію, вимагають застосування до них міжнародного права відповідного історичного періоду. Специфіку застосовуваного права і особливості вирішення мають спори, що впливають з існування і руйнування системи колоніалізму. Ці суперечки супроводжувалися порушенням сформованих між народами економічних, соціальних, культурних зв'язків і кордонів, поведінкою держав, що часто суперечить вимогам міжнародного права, використанням критерію сили в процесі прийняття рішень.

Залежно від виду об'єкта спору виділяють спори про приналежність ділянок сухопутної та морської території, а також, як особливий випадок, островів. Відмінність в процедурі доведення буде виражатися, насамперед, у застосуванні норм різних галузей права.

Слід зазначити, що спори щодо меж на суші поступово замінюються суперечками про морські кордони, що пов'язано з тим, що сухопутні кордони більш врегульовані ніж морські кордони. У цій ситуації, наприклад, острова як і раніше знаходяться в центрі уваги, так як відіграють важливу роль при розмежуванні морських просторів. Подібних прикладів безліч, тому досвід успішного вирішення спорів важливий. Для прикладу назвемо рішення Суду ООН щодо декількох спорів – суперечка між Нікарагуа і Гондурасом про встановлення належності острівних територій та здійсненні делімітації морських просторів, і суперечка між Малайзією і Сінгапуром про встановлення належності острівних територій. Ці справи були розглянуті 8 жовтня 2007 року і 25 травня 2008 року відповідно. Вирішення таких спорів дозволить людству зробити великий крок вперед у своєму прогресивному розвитку, але це можливо лише в разі зміцнення ролі міжнародного права як ефективного регулятора міжнародних відносин і його прогресивного розвитку.

Слід зазначити, що більша частина територіальних претензій в практиці Міжнародного Суду пов'язана з острівними територіями. Деякі справи Суду повністю присвячені спорам про острів або групи островів, питання їх приналежності; в деяких справах питання про острови розглядається разом з розмежуванням сухопутних і морських кордонів, і часом питання про острови є допоміжним, а не основним. Практика міжнародного Суду ООН в цьому напрямку мало досліджена [47, с. 15].

Критерій юридичного статусу територій дозволяє виділяти спори про державні території, території зі змішаним режимом і навіть про території з міжнародним режимом. Так, суперечка про делімітацію територіального моря Норвегії між Великобританією і Норвегією, розглянутий Міжнародним судом у 1951 р, стосувався як державної території, так і відкритого моря. Можливість використання свободи відкритого моря входила у вимоги Великобританії [38, с. 157].

В питаннях вирішення міжнародних територіальних спорів для Суду ООН, важливим критерієм є існування певної міжнародної угоди або іншого документа, який би засвідчував, що сторони визнали спільні кордони (зокрема, справа Лівія / Чад про територіальний спір 1990 р.). В тому випадку, коли такого документа не існує, Суд встановлює можливість застосування у конкретній справі принцип *uti possidetis* (зокрема, справа Буркіна Фасо / Малі про прикордонний спір 1986 р.) [36, с. 96].

У багатьох справах, де предметом спору є територія держав – колишніх колоній, може використовуватись саме цей принцип. Але якщо справа не стосується постколоніальних кордонів і сторони між собою не уклали міжнародного договору, який би засвідчував лінію кордону, Суд вірогідно буде базувати своє рішення на здійсненні ефективного контролю (справа Індонезія / Малайзія про суверенітет над островами Пулау Лігітан та Пулау Сіпадан 2001 р.). У таких випадках для Суду має вирішальне значення тривалість і характер ефективного контролю. Так, при розгляді міжнародних територіальних спорів МС ООН надає більшу перевагу тим аргументам, які базуються на нормах

міжнародних договорів, доктрині *uti possidetis juris* та концепції ефективного контролю.

В основі багатьох рішень, які надалі вплинули на міжнародний правопорядок, лежать рішення міжнародного арбітражу так як це одна з перших інституційних форм для вирішення міжнародних територіальних спорів. Це дає можливість зробити висновок про те, що рішення міжнародних арбітражів – так само, як і рішення Суду – мають прецедентний характер [36, с. 97].

Таким чином, питання класифікації міжнародних спорів і територіальних суперечок, вирішуваних Міжнародним Судом, зокрема, в доктрині міжнародного права продовжують залишатися дискусійними. Проте, представлені класифікації дозволяють вибрати засоби і форми вирішення спору, найбільш відповідні правовій природі того чи іншого його різновиду.

2.2. Прикордонні спори в діяльності Міжнародного суду ООН

Міжнародно-правове регулювання прикордонних питань і охорона державних кордонів є необхідними умовами підтримки міжнародної безпеки і гарантування територіальної цілісності держав. На різних ділянках світового простору залишаються невирішеними безліч прикордонних спорів, частина з яких може перерости в серйозні військові конфлікти міжнародного значення.

Різноманіття міжнародних відносин, пов'язаних з режимом кордонів, зумовлює можливість виникнення різного роду прикордонних сутичок і суперечок. У найзагальнішому вигляді міжнародну прикордонну суперечку можна визначити як наявність нерегульованих розбіжностей, виражених в сформовані взаємні претензії держав в сфері міжнародних прикордонних правовідносин.

Важлива роль міждержавних кордонів у сучасний період підкреслюється тривалими переговорами і важкими торгами, які часто передують досягненню угоди, а також спритністю, з якою кожна держава реагує, або, принаймні, як

очікується, відреагує на застосування сили або загрози застосування сили проти їх територіального суверенітету. Як зазначає А.Куквурох, існує свого роду недоторканність державних кордонів, незважаючи на особливі обставини, при яких держава, діючи з метою самооборони, може бути змушена вживати заходів на території іншої держави [62, с. 10].

Ефективним засобом мирного врегулювання міжнародних прикордонних суперечок залишається Міжнародний Суд ООН. За свою історію Суд ООН розглянув близько 30 справ, пов'язаних з делімітацією морських, сухопутних кордонів, меж континентального шельфу, а також змішані прикордонні суперечки, предметом яких, як правило, є кілька взаємних вимог в сфері прикордонних відносин. Практика Суду ООН по вирішенню прикордонних суперечок внесла колосальний внесок в розвиток міжнародного права. Суду вдалося виробити спеціальні механізми, правові засоби і юридичні процедури вирішення відповідних спорів, частина з яких навіть отримала конвенційне втілення.

Одними з найбільш важко вирішуваних міжнародних суперечок в практиці Суду ООН є прикордонні змішані суперечки. В їх основі лежить складний ланцюжок міжнародної взаємодії держав з питань кордонів: від правовідносин по використанню прикордонної території до порушень режиму кордонів. Особлива категоріальна приналежність прикордонних змішаних суперечок обумовлена специфікою предмета, об'єкта, суб'єктного складу спору, правових регуляторів, засобів, юридичних процедур дозволу, а також правових наслідків.

Яскравим прикладом міжнародних прикордонних розбіжностей змішаного типу в історії Міжнародного Суду ООН є суперечка про храм Преах Віхеар, предметом якого виступали вимоги про встановлення належності стародавнього храму, про визначення чітких меж між Камбоджею і Таїландом на території знаходження храму, про усунення перешкод у здійсненні суверенних прав на відповідній території. Суд виніс по цій справі 3 рішення, останнє з яких відбулося 11 листопада 2013 р. [71].

Одним з найбільш резонансних прикордонних конфліктів останнього часу є тривала суперечка між Нікарагуа і Коста-Рікою, розгляд по якій остаточно завершився в Міжнародному Суді ООН в 2018 р. Суперечка була ускладнена низкою взаємних вимог: про делімітацію, про порушення територіальної цілісності і недоторканності кордонів, про спричинення екологічної шкоди на прикордонній території та ін. Рішення Міжнародного Суду ООН від 16 грудня 2015 року [60] і від 2 лютого 2018 р. [61] спору між Коста-Рікою і Нікарагуа суттєво вплинули не тільки на територіальні та інші права самих держав, а й на тенденції правозастосування, ставши знаковими для міжнародного права.

Перше судочинство між державами стосувалося режиму судноплавства в прикордонній частині річки Сан-Хуан. Суд здійснив тлумачення Договору про кордони 1858 року як базового регулятора двосторонніх прикордонних відносин і інтерпретував зміст умови «*con objetos de comercio*» щодо ділянки річки, що проходить по межі між двома державами. Тлумачення здійснювалося в історичному контексті відповідно до наміру сторін і розуміння термінів (в даному випадку «комерційні цілі») на час укладення угоди, але з урахуванням «розуміння сторонами договору еволюції міжнародних відносин» (пп. 62-64).

Нове зіткнення інтересів держав відбулося в 2010 році у зв'язку з проведенням Нікарагуа дренажних робіт на річці Сан-Хуан і розміщенням військових частин на відповідній території. Коста-Ріка звернулася до Суду ООН із заявою про порушення Нікарагуа прикордонного режиму (вторгнення на територію, окупація), недотриманні зобов'язань по ряду норм міжнародного права. Ще одна група вимог Коста-Ріки стосувалася поглиблення дна річки Сан-Хуан, вторгнення в її природну цілісність, наслідком чого стала зміна природних кордонів між державами і заподіяння шкоди екосистемам.

Найважливішим процесуальним засобом забезпечення інтересів сторін в цій суперечці стало встановлення Міжнародним Судом ООН тимчасових заходів, що включають взаємні зобов'язання щодо утримання від вчинення будь-якої діяльності на спірних прикордонних територіях зі збереженням у

Коста-Ріки прав направляти осіб, які забезпечують контроль за навколишнім середовищем в тій мірі, в якій це необхідно для запобігання екологічного збитку. [37, с. 207].

Предметом подальших судових розглядів між Коста-Рікою і Нікарагуа стали вимоги Нікарагуа до Коста-Ріки щодо вторгнення на її прикордонну територію і нанесення шкоди навколишньому середовищу (заподіяння шкоди екосистемам і недотримання зобов'язання по проведенню попередньої транскордонної екологічної експертизи перед будівництвом Коста-Рікою дороги) і зустрічні вимоги Коста-Ріки з приводу будівництва Нікарагуа Панамського каналу і вирубки прадавніх лісів на березі річки Сан-Хуан.

Прецедентним в рішенні Суду стало присудження матеріального збитку, заподіяного протиправною діяльністю Нікарагуа по розкопці каньйонів для будівництва каналу, вирубкою дерев, розміщенням військових сил на території Коста-Ріки. Санкція носила відновлювальний характер і була застосована в якості засобу «належного забезпечення і гарантії недопущення» подібної недобросовісної діяльності.

Рішенням Суду від 2 лютого 2018 р. були уточнені розміри і терміни виплати компенсації. На сьогоднішній день Нікарагуа повністю виплатила присуджену суму. Вимоги ж Нікарагуа, в свою чергу, що стосуються відшкодування шкоди, заподіяної Коста-Рікою, Суд відхилив.

Проблему прикордонних спорів в діяльності Міжнародного Суду ООН можна розгледіти також на прикладі аналізу двох справ: "Про сухопутну і морську межу між Камеруном і Нігерією" (1994 р.) і "Про прикордонну суперечку між Беніном і Нігером" (2002 р.).

У першому випадку спір про кордони пов'язаний з діями європейських держав по розділу африканського континенту у XIX і початку XX століть; у другому – викликаний природними змінами, що відбуваються з річкою Нігер.

Для держав вирішення спорів, пов'язаних з кордонами, є вкрай важливим. Державний кордон – межа території держави, тобто межа виключної влади держави над певною частиною земного простору. Особливу важливість

вирішення прикордонних суперечок і розвиток Міжнародним Судом ООН норм міжнародного права, що регулюють статус державних кордонів, набуває через ускладнення ознак, що характеризують державний кордон [7, с. 15].

Зокрема, державні кордони недоторканні тому, що є недоторканною державна територія. Державні кордони недоторканні в тому значенні, що є недоторканною безпосередньо сама лінія кордону. Державний кордон недоторканим у тому значенні, що він визначає межі правопорядку, встановленого державою на своїй території, і ніхто, чи-то приватні або посадові особи, не має права вступати на цю територію без дозволу компетентних органів.

У першій досліджуваній справі головним завданням Міжнародного Суду ООН було встановити, чи можуть бути застосовані до суперечки документи початку ХХ століття або слід виробити або використовувати існуючі норми міжнародного права. Для цієї мети Судом було досліджено значний обсяг інтертемпорального права, що відзначалося майже у всіх думках і заявах суддів.

У підсумку Міжнародний Суд ООН виніс рішення, яке встановлює досить конкретні зобов'язання для сторін. Суд міг обмежитися тлумаченням застосованих до справи юридичних інструментів і винести на голосування лише питання про їх застосовність для створення міжнародно-правових зобов'язань. Однак точні формулювання і використання картографічних і фактичних матеріалів є факторами, що дозволяють уникати можливих непорозумінь у вирішенні і, як наслідок, запитів про його роз'яснення або перегляд.

Особливістю другої справи було те, що вона розглядалося спеціально створеною камерою Міжнародного Суду ООН, яка мала визначити лінію усього кордону між Беніном і Нігером. У рішенні камери Міжнародного Суду ООН у цій справі необхідно назвати положення, які є певним внеском у розвиток міжнародного права. По-перше, Міжнародний Суд ООН визначив, що для збереження стабільності і мирного співіснування держав необхідно застосовувати принципи, що вже утвердилися в юридичній практиці, а саме –

принцип "як ви володієте, так і володійте далі". По-друге, було підкреслено один з принципів права міжнародних договорів, згідно з яким юридичною силою можуть володіти лише положення, прямо закріплені в договорі або додатках до нього, що виражають волю держав. По-третє, здійснення окремих дій, характерних для держави-суверена, не означає набуття правового титулу над територією. По-четверте, акти колоніальних властей можуть розглядатися як непрямі докази з питань встановлення меж.

Нарешті, не завжди можливо враховувати зміни стану території чи інших обставин при вирішенні питання про встановлення державного кордону.

Сьогодні в практиці Міжнародного Суду ООН спостерігається тенденція збільшення числа справ по транскордонних спорах, що, з одного боку, свідчить про високу довіру до Суду як засобу мирного врегулювання суперечок, а з іншого - про збільшення навантаження на Суд. Вирішуючи міжнародні прикордонні суперечки, Суд ООН впливає на міжнародне право в різних аспектах. На рівні індивідуально-правового регулювання конкретних прикордонних відносин відбувається зміна територіальних та інших пов'язаних з ними прав суб'єктів: змінюється юрисдикція, встановлюється правова визначеність в питаннях використання прикордонної території та охорони кордонів, припиняється порушення режиму кордонів і т.д.

Мирно вирішуючи міжнародні прикордонні суперечки, Суд ООН робить позитивний вплив на розвиток міжнародних відносин регіонального рівня. Наприклад, прикордонні розбіжності є серйозною перешкодою для розвитку інтеграції. Як показав досвід врегулювання прикордонно-територіальних суперечок в Латинській Америці, після досягнення згоди з питань правового режиму кордонів сталася позитивна динаміка в інтеграційних процесах.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що кордони – це лінії фізичного контакту між державами, які не тільки створюють ризик виникнення розбіжностей, але і відкривають можливості для співпраці. На жаль, редакції газет, радіо і телебачення, здається, більше уваги приділяють спорам про кордони, ніж співпраці держав для вирішення прикордонних суперечок.

Насправді як питання розбіжності, так і узгодженості щодо кордонів є важливими темами для обговорення. Огляд серії договорів ООН показує десятки договорів, що стосуються співпраці держав, які мають спільні кордони. Так, наприклад, у грудні 2003 р. Росія і Україна досягли угоди про умови використання Керченської протоки в гирлі Азовського моря. Проблема виникла, коли російська місцева влада почала споруджувати дамбу від свого берега в напрямку маленького острова під назвою Тузла, що знаходиться під управлінням України. Спорудження дамби послужило причиною для протесту з боку України Росії і підкріплення населення маленького острова. Переговори між урядами завершилися угодою, що розглядає Азовське море і Керченську протоку як внутрішні води двох держав, і яка передбачає прийняття спільних рішень щодо їх використання.

2.3. Роль Міжнародного суду ООН в регулюванні спорів про юрисдикцію держав

Особливе місце в загальному обсязі розглянутих справ належить вирішенню спорів, пов'язаних з юрисдикцією держав. Такі справи присвячені питанням здійснення державної влади щодо іноземних громадян на своїй території або над своїми громадянами в інших країнах. Як правило, це питання стосується імунітету, громадянства або права на притулок.

Яскравим прикладом, що демонструє всю складність вирішення названих проблем, являється гучна справа 1950-х років - "Справа про притулок" [12, с. 19], де розгорівся політичний скандал між Перу і Колумбією. У рішенні від 20 листопада 1950 року Суд завершив розгляд справи по суті та встановив, що дії Колумбії, як держави, що надала притулок в посольстві Колумбії в Лімі перуанському політику Віктору Раулю Айяд ла Торре, обвинуваченому в організації змови з метою здійснення військового державного перевороту, неправомірні, оскільки жодна країна не повинна займатися кваліфікацією злочину (політичного або загальнокримінального), вчиненого біженцем. У

зв'язку з цим Суд прийшов до висновку про те, що надання притулку було незаконною дією з боку влади Колумбії.

Після винесення рішення Міжнародного суду Перу зажадало від Колумбії його виконання і закликала її припинити неправомірно предоставлений захист Віктору Раулю Айяд ла Торре шляхом видачі біженця. Посилаючись на відсутність в рішенні Суду резолютивної частини щодо видачі біженця Колумбія повторно звернулася до Міжнародного суду ООН з проханням визначити форму виконання першого рішення і надала позов про ухвалення додаткового рішення, що не зобов'язує Колумбію здійснювати видачу біженця перуанській стороні.

В подальшому рішенні Суду (від 13 червня 1951 р.) Суд задовольнив прохання Колумбії про визначення відсутності зобов'язань видачі Віктора Рауля Айяд ла Торре владі Перу і підтвердив раніше прийняте рішення про припинення надання притулку з моменту винесення рішення Суду від 20 листопада 1950 р. У кінцевому підсумку, міжнародний спір було вирішено шляхом переговорів і пан Айяд ла Торре, провівши п'ять років в посольстві Колумбії, в 1953 р. зміг виїхати з Перу [10,с. 24]. В іншій справі Лотос (1927 р.), Постійна палата Міжнародного Суду, заявила, що "перше і головне обмеження, що накладається міжнародним правом на державу це те, що у відсутності існування роздільної норми, навпаки, вона не може здійснювати свою владу в будь-якій формі всередині території іншої держави", іншими словами, якщо це очевидно заборонено, держава не може здійснювати юрисдикцію на території іншої держави. Проте, Суд почав пояснювати, що це не означає, що державі було заборонено здійснювати юрисдикцію на своїй власній території, щодо будь-яких дій, які відбулися за кордоном. У міжнародному праві немає загальної заборони проти держав, розширення їх законодавчої юрисдикції для людей, майна і подій, що відбуваються за межами їх території. Насправді, у всіх міжнародних спорах, для держави було важливим зрозуміти наявність або відсутність юрисдикції, щоб довести існування норми міжнародного права щодо меж загальної юрисдикції, яку мала кожна держава. Ця загальна здатність

взяти на себе право, що передбачається юрисдикцією видавати закони з питань, що виходять за територіальні домени витікала з абсолютного суверенітету держави і можуть бути обмежені лише на підставі позитивного обмеження [53, с. 13].

Як видно зі справи Лотус, що у нас є дві конкуруючі загальним правилам підсудності. З одного боку, "в першу чергу", правило свідчить, що одна держава не може здійснювати юрисдикцію на території іншої держави. З іншого боку, є настільки ж загальний принцип, що держава повністю вільна для здійснення своєї юрисдикції щодо будь-якого питання, що відбувається за межами її території, поки це не заборонено міжнародним правом в прямій формі. Може обидві ці заяви в принципі правильні, бо вони, здаються, виключають одна одну? Відповідь полягає в тому, що концепція державної юрисдикції щодо осіб, майна і території включають в себе дві різні ідеї.

Зокрема, розпорядча юрисдикція. Влада держави, яке в змозі винести будь-яке положення в межах її національного законодавства, називається розпорядчою юрисдикцією. Другий принцип справи Лотос відносить до цього.

Повноваження держави реалізуються у застосуванні своїх національних законів будь-якій особі, майну, території або події, де б вони не знаходилися і де б вони не відбувалися. Як ми бачили з вислову в справі Лотус, в здійсненні своєї законодавчої юрисдикції держава практично необмежена міжнародним правом, за винятком тільки того, що держава прийняла на себе конкретні міжнародні зобов'язання, що обмежують її компетенцію. Двома хорошими прикладами розпорядчої юрисдикції є те, що Великобританія ввела закон про мовлення 1990 року, який встановлює кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Великобританії на трансляцію з відкритого моря в манері, яка зіштовхується з внутрішнім мовленням, а справа Джойс проти DPP (1946J AC 347) показує, що злочин зради може бути скоєний будь-якою вірною короні людиною, яка скоїла зрадницькі дії, які відбулися де б то не було. По суті, відповідно до якої юрисдикція включає в себе необмежену владу щодо будь-якого питання.

Однак, практичний ефект цієї юрисдикції, який обмежує перший принцип, викладений у справі Лотос – юрисдикція примусу [53, с. 14].

У той час як держава може мати загальні повноваження розпорядчої юрисдикції відповідно до міжнародного права, ця юрисдикція в загальному випадку може мати місце тільки в межах своєї власної території, зокрема, держава не може ввести в дію розпорядчу юрисдикцію на території іншої держави. Отже, – фактичне здійснення юрисдикції, – робота поліції, національних судів і т.д., – обмежується територією держави, якщо тільки є угода, відповідно до якої примусову юрисдикцію можна застосувати в іншому місці. Тому, коли особи, щодо яких держава розповсюджувала юрисдикцію, знаходяться на території іншої держави, держава може приступити до здійснення своїх повноважень, як у справі Джойс проти DPP. Держава не може, за відсутності спеціального дозволу, захищати свою законодавчу юрисдикцію за межами її території. Будь-яке виконання юрисдикції обмежується його власною територією і не повинно, без спеціальної угоди, здійснюватися в будь-якій формі на території іншої держави. Територіальна винятковість юрисдикції примусу є одним з найважливіших принципів міжнародного права.

Однією з основних норм міжнародного права – юрисдикція держави в межах своєї власної території, є повною і абсолютною. Держава має повноваження і владу над усіма особами, майном і подіями, що відбуваються на її території. Це основна ознака суверенітету і впливає з самого існування держави як міжнародної юридичної особи. Крім того, жодна інша влада не може здійснювати примусову юрисдикцію на державній території і питання, що виникають в рамках внутрішньої юрисдикції, не можуть служити предметом міжнародної претензії, за винятком особливих випадків (таких як права людини).

Проте, зрозуміло, що абсолютний і повний характер територіальної юрисдикції може бути змінений або загальними принципами міжнародного права, або конкретними зобов'язаннями, добровільно взятими на себе територіальним сувереном. Наприклад, держава зобов'язана в рамках

міжнародного права утримуватися від здійснення своєї територіальної юрисдикції щодо дипломатів і громадських судів інших держав (наприклад, шхуна біржі проти *McFaddon* (1812, 7 Cranch 116). Вони мають імунітет від юрисдикції. Крім того, держава може підписати договір, відповідно до якого інша держава може здійснювати деякі форми юрисдикції в межах своєї території (наприклад, Угода 1999 – Великобританія-Нідерланди) або грант юрисдикції може бути аспектом суверенітету, як з суверенними військовими базами Великобританії на Кіпрі і з американською військовою базою на Кубі [7, с. 14].

Підводячи підсумки основних принципів юрисдикції можна зазначити, що по-перше, держава має право в рамках міжнародного права застосовувати своє національне законодавство з метою врегулювання питань, що виникають всередині і за межами її території, незалежно від національності об'єкта цієї юрисдикції. По-друге, ця законодавча юрисдикція обмежена на практиці тим, що виконання юрисдикції може мати місце тільки на власній території держави, якщо тільки не існує спеціального дозволу, що надає право здійснювати примусову юрисдикцію в районі, що знаходиться під суверенітетом іншої держави. По-третє, держава має абсолютні ексклюзивні повноваження в межах своєї власної території, на усі питання, що впливають з неї, якщо тільки ця влада не обмежена верховенством міжнародного права, чи то загальні або спеціальні норми. Жодна інша держава або міжнародна юридична особа не може втручатися у "внутрішню компетенцію" територіального суверенітету.

Серед справ, що стосуються юрисдикції держав виділимо: Справу, що стосується опротестування юрисдикції Ради ІКАО, 1971 р. (Сторони: Індія та Пакистан); Справу про юрисдикцію над рибними промислами, 1972 р. (сторони: Великобританія та Ісландія); Справа про юрисдикцію на рибний промисел, 1973 р. (сторони: Німеччина та Ісландія); Справа, що стосується юрисдикції у відношенні рибальства, 1995 р. (сторони: Іспанія та Канада).

Наприклад, у 1948 році в Ісландії було прийнято Закон "Про наукову консервацію рибних промислів континентального шельфу". Відповідно до

нього Ісландія могла створювати охоронні зони, в яких вводилася заборона на рибну ловлю, здійснювану іноземними державами. У 1971 році Ісландія розповсюдила зону своєї юрисдикції над промислами до 50 морських миль. З цим не погодилися Великобританія і ФРН і звернулися відповідно 14 квітня і 26 травня 1972 року з позовами до Суду з проханням визнати одностороннє розширення Ісландією зони своєї виняткової юрисдикції над рибними промислами, що не відповідає міжнародному праву [53, с. 48].

У рішеннях, винесених 25 липня 1974 року, Суд визнав, що Ісландія не має законного права в односторонньому порядку закривати для риболовецьких суден ФРН райони, що знаходяться за межами 12-мильної зони (відлічуваної від вихідних ліній), узгодженої обома державами у 1961 році в результаті обміну нотами. В контексті проблеми співвідношення екологічних та економічних інтересів держав показові кілька висновків Суду. Так, суд вказав на те, що вкрай важливо охороняти рибні запаси в інтересах їх раціонального та економічно вигідного використання. Крім того, Суд зобов'язав сторони стежити за станом рибних ресурсів і спільно розглядати питання про заходи, які необхідно приймати в цілях збереження, розвитку і справедливого використання цих ресурсів, в тому числі шляхом обмеження уловів і виділення квот.

Таким чином, вже понад 40 років назад Суд у своїх рішеннях пов'язав економічну діяльність з вилову риби з необхідністю збереження популяції цієї риби, поклавши на держави обов'язок співпрацювати. В якості можливих способів регулювання цієї економічної діяльності Суд назвав обмеження уловів і виділення квот.

Так, у Рішенні про компетенцію у сфері рибальства від 4 грудня 1998 (компетенція Суду), Іспанія звернулася з позовом проти Канади, щодо змін у канадському законодавстві про прибережне рибальство і інцидент з іспанським судном "Естами" ("Estai"). Юрисдикція Суду ґрунтувалася на односторонніх заявах. Канада супроводила свою заяву 1994 р. декількома застереженнями, в тому числі застереженням, що виключає з юрисдикції Суду суперечки,

викликані заходами з охорони та управління, вжитими Канадою щодо суден в районі регулювання NAFO, визначеному в Конвенції про майбутнє багатостороннє співробітництво в галузі рибальства в північно-західній частині Атлантичного океану 1978 року, і здійсненням цих заходів. Це застереження було новим: воно не містилося в попередній заяві Канади, зроблене у 1985 р. [56, с. 109].

У тому ж 1994 році Канада ввела норми, відповідно до яких вона могла здійснювати в цьому районі термінові заходи, необхідні для запобігання знищення рибних запасів; іноземним риболовецьким судна наказувалося дотримання цих заходів. Канадська служба з охорони рибальства отримала широкі повноваження (підніматися на борт, інспектувати і оглядати судна, застосовувати силу). Іспанське риболовецьке судно "Естай" було затримане 9 березня 1995 р. канадськими кораблями на відстані 245 миль від канадського берега і доставлене в канадський порт, його капітан був заарештований за звинуваченням у незаконній ловлі grenландського палтуса. Частина улову була конфіскована, екіпаж був звільнений негайно, капітан – після внесення застави, судно – після гарантійного обслуговування. Іспанія направила Канаді вербальні ноти, в яких заявила про порушення норм міжнародного права, зокрема, Конвенції 1982 року, що встановлює 200-мильну межу юрисдикції прибережної держави і виключну юрисдикцію держави прапора у відкритому морі. Канада відповіла, що "Естай" чинив опір спробам огляду і що його арешт був необхідний для припинення надмірного вилову grenландського палтуса іспанськими рибалками. Європейське співтовариство і його члени також направили Канаді ноту протесту. Квітень 1995р. – ЄС і Канада уклали угоду, що діє до 31 грудня 1995 і спрямована на врегулювання проблеми (зокрема, на суду членів ЄС у відкритому морі не повинна була поширюватися канадська юрисдикція, а ЄС мав контролювати свої рибальські судна в районі регулювання КАБО). У квітні переслідування відносно судна і його капітана було припинено рішенням Генерала-атторнея Канади, гарантія була скасована, а заставу повернули. Згодом повернена конфіскована частина улову, а Іспанія і

Португалія були виключені зі сфери дії вищевказаного канадського законодавства. Заходи, закріплені в угоді між ЄС і Канадою, були відтворені КАБО.

В ході процесу Іспанія стверджувала, що, оскільки Канада визнала юрисдикцію Суду на основі п. 2 ст. 36, саме вона і повинна доводити, що її застереження виключає з юрисдикції Суду спір між сторонами. Суд зазначив: "... Встановлення або не встановлення юрисдикції – питання, яке залежить не від сторін, а від самого Суду. Хоча сторона, яка бажає встановити факт, повинна нести тягар його доведення ... це не має значення для встановлення юрисдикції Суду, оскільки, тут має місце "питання права, яке повинне бути вирішене у світлі існуючих фактів". Звідси випливає, що, Суд сам повинен вирішити з урахуванням всіх фактів і аргументів, висунутих сторонами, чи є докази, що свідчать на користь його юрисдикції, переконливими, і чи існує "намір сторін надати йому юрисдикцію" [53, с. 63].

Іспанія вважала, що несумісне з міжнародним правом тлумачення застережень не може допускатися; на цій підставі вона пропонувала тлумачити застереження Канади з урахуванням того, що застосування сили проти іноземних суден у відкритому морі не допускається. Суд зазначив таке з цього приводу: "Тлумачення заяв, зроблених відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту, і будь-яких застережень, які вони містять, спрямоване на встановлення того, чи було надано обопільну згоду з юрисдикцією Суду. Кожна держава, формулюючи свою заяву, має визначити межі свого прийняття юрисдикції Суду. Умови або застереження, таким чином, своїми формулюваннями не скасовують більш широкого прийняття, яке вже було надане. Швидше вони служать для визначення параметрів прийняття державою обов'язкової юрисдикції Суду. Таким чином, немає ніяких причин для їх обмежувального тлумачення. Усі елементи заяви, зробленої відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту, які в сукупності містять прийняття державою-заявником юрисдикції Суду, повинні тлумачитися як одне ціле, до якого повинні застосовуватися одні і ті ж правові принципи тлумачення. Це правильно навіть тоді, коли, так само як у цій справі, умови

згоди держави з юрисдикцією Суду та межі цієї згоди модифікують попередній вираз згоди, наданого в більш широких межах. Додаткове застереження, що міститься в новій заяві про прийняття юрисдикції Суду, що його замінює попередню заяву, не повинне розумітися як скасовуюче більш загальне прийняття, зроблене в цій попередній заяві; таким чином, немає причин для обмежувального тлумачення такого застереження. Відповідно, існуюча заява сама по собі представляє єдине ціле, яке підлягає тлумаченню у відповідності з одними і тими ж правилами тлумачення, які застосовуються до всіх його положень, включаючи ті, які містять застереження [56, с. 109].

Заява про прийняття обов'язкової юрисдикції Суду, незалежно від того, чи встановлені певні межі такого прийняття, є одностороннім актом державного суверенітету. Одночасно воно встановлює консенсуальний зв'язок і можливість для юрисдикційного зв'язку з іншими державами, які зробили заяви відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту. Режим, який можна застосовувати до тлумачення заяв, зроблених відповідно до ст. 36 Статуту, не ідентичний тому, який встановлений для тлумачення договорів Віденською конвенцією про право міжнародних договорів. Положення цієї конвенції можуть застосовуватися тільки за аналогією в тій мірі, в якій вони є сумісними з природою *suī generis* одностороннього прийняття юрисдикції Суду".

Далі Суд навів правила, що стосуються тлумачення односторонніх заяв і застережень до них, виділені його практикою: "Кожна заява "повинна розумітися так, як вона сформульована, з урахуванням фактично використаних слів "... Кожна обмовка повинна застосовуватися "так, як вона сформульована"... Заяви і застереження повинні розглядатися як одне ціле. "Суд не може ґрунтуватися на виключно граматичному тлумаченні тексту. Він повинен шукати тлумачення, яке перебуває в гармонії з природним і розумним способом прочитання тексту".

Таким чином, Суд тлумачить умови заяви, включаючи застереження, що містяться в ньому, природним і розумним чином, з належним урахуванням наміру, яке було у відповідної держави, коли вона обрала обов'язкову

юрисдикцію Суду. Намір держави, яка робить застереження, може бути виведений не тільки з тексту відповідної умови, але також з контексту, в якому ця умова має читатися, і з дослідження доказів, що відносяться до обставин її розробки і переслідуваних цілей. Коли існуючу заяву було замінено новою заявою, що містить застереження, наміри уряду також можуть бути встановлені за допомогою порівняння умов двох документів" [48, с. 110].

Суд визнав, що іспанська позиція не сумісна з правилами тлумачення застережень: "Держави можуть формулювати застереження, що виключають юрисдикцію Суду з різних причин; іноді саме тому, що вони відчують себе вразливими в частині правомірності своєї позиції або політики. Жодного разу в практиці Суду не висловлювалося припущення, що тлумачення, згідно з яким акти, виключені з юрисдикції Суду, повинні відповідати міжнародному праву, є правилом. Той факт, що держава може відчувати сумніви щодо сумісності деяких своїх актів з міжнародним правом, не є винятком з принципу згоди з юрисдикцією Суду та з волі формулювання застережень. Існує фундаментальна відмінність між прийняттям державної юрисдикції Суду і сумісністю окремих актів з міжнародним правом. Перше вимагає згоди. Друге питання може мати вплив, тільки коли Суд розглядає справу по суті, встановивши свою юрисдикцію і в повному обсязі заслухавши правові аргументи обох сторін. Незалежно від того, приймають держави юрисдикцію Суду чи ні, вони в будь-якому випадку залишаються відповідальними за осудні їм акти, які порушують права інших держав".

Суд встановив тісний зв'язок між вищезгаданим застереженням Канади і її новим законодавством. Канада вважала, що її застереження виключає суперечку з юрисдикції Суду. Іспанія не погоджувалася, приводячи чотири докази: по-перше, предмет спору не охоплюється застереженням; по-друге, нове канадське законодавство не є "заходами з охорони та управління"; по-третє, застереження стосується тільки судів-апатридів або судів під "зручними прапорами"; по-четверте, переслідування і затримання "Естай" не можуть розглядатися як "здійснення заходів". Суд відхилив ці докази і вважав, що

суперечка між сторонами підпадає під дію канадського застереження. У підсумку Суд визнав себе некомпетентним.

2.4. Практика Міжнародного суду ООН в регулюванні морських суперечок

У практиці Міжнародного Суду ООН одними з найбільш поширених видів справ є спори щодо розмежування морських просторів. До прийняття Конвенції ООН з морського права 1982 р. [25] правозастосовча діяльність Суду ООН була основним регулятором міжнародних прикордонних суперечок про морську делімітацію. Міжнародному Суду ООН належить заслуга в підтвердженні звичаїв у сфері морської делімітації, формуванні загальних принципів морського права і способів вирішення морських прикордонних суперечок.

Практика Суду ООН лягла в основу ряду норм Конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. [24] і Конвенції ООН з морського права 1982 р. [25]. Судом були вироблені критерії відповідності методів, принципів і юридичних процедур визначення меж норм міжнародного права, визначено параметри належного вимірювання базисних ліній кордонів, визначені вимоги щодо дотримання інтересів інших держав при встановленні прямих вихідних ліній і ін. В своїх рішеннях з прикордонних морських спорів Суд ООН закріпив співвідношення і порядок застосування спеціальних інструментів-принципів *uti possidetis, effectivites*, виділив ознаки ефективного управління в різних сегментах адміністративної діяльності держав.

За весь час існування Міжнародного Суду ООН на його розгляд було передано значну кількість морських суперечок: це суперечки в зв'язку з юрисдикцією щодо рибальства; розмежуванням морських просторів; делімітацією виключної економічної зони і континентального шельфу; з правом встановлення спеціального режиму судноплавства в окремих протоках і інші.

Історично проблема розмежування морської території обумовлена багатьма факторами, переважне значення з яких займають видобуток і розподіл цінних морських ресурсів, судноплавство і транзит, зміцнення військової безпеки на морі. Географія морських спорів різна: Африка, Центральна Америка, Латинська Америка, Європа. Більшість делімітаційними розбіжностей проявилось в країнах Латинської Америки, де в умовах колоніального періоду більшість кордонів виявилось не визначилися.

Також більшість морські спорів пов'язані з риболовлю чи так званими економічними зонами, які, як вважається, містять енергетичні ресурси, такі, як нафта і природний газ, що знаходяться в спірних морських районах (наприклад, континентальний шельф, територіальне море). Для відповідних держав їх економічні інтереси часто мають надзвичайно важливе значення [14, с. 120].

Однак деякі суперечки стосуються інших питань: свобода відкритого моря і міжнародних проток, право держави прапора, право на прохід і право на розвідку ресурсів.

На відміну від сухопутних кордонів морські кордони, з огляду на свої фізичні властивості, є більш важкими для визначення і фіксації. Важливо відзначити, що єдиного методу делімітації водних кордонів в принципі не існує в зв'язку з індивідуальною географічної конфігурацією кожного морського району. Головним внеском Міжнародного Суду ООН в вирішення спорів про морські кордони стала концепція диференційованих методів делімітації. Розроблені в практиці Суду методи встановлення попередньої рівновіддаленою лінії, коригування лінії з урахуванням особливих обставин, критерії оцінки релевантних обставин, способи верифікації результатів розмежування є правовими стандартами для використання суб'єктами угод про делімітацію і застосування іншими судовими органами, що вирішують морські суперечки. Додання Міжнародним Судом правового значення індивідуальних особливостей кожного конкретного об'єкта морського розмежування і комбінування методів делімітації втілюють реалізацію міжнародно-правового принципу справедливості.

Практика Міжнародного Суду ООН з прикордонних морських спорів виявилася досить різноманітною. Більшість конфліктів вдалося мирно вирішити саме Судом ООН. У той же час існують приклади не цілком сприятливих для сторін спорів. Наприклад, рішення Суду ООН з прикордонного спору про морську делімітацію в Чорному морі між Україною і Румунією, [41, с. 181] де велика частина морської території залишилася за Румунією. Найбільш спірними моментами в висновках Суду були кваліфікація Зміїного острова і невизнання його як юридично значущого для делімітації, а також те, що Суд не врахував в якості важливих обставин диспропорційність в протяжності узбережжя, внутрішню природу Чорного моря і вже проведені делімітації щодо його територій, економічну діяльність сторін у спірних районах, можливість обмеження деяких територіальних прав, а також параметри безпеки.

Одним із прикладів успішного вирішення конфлікту, пов'язаного з морською делімітацією, є суперечка між Перу і Чилі, в якій рішення Суду ООН виявилось максимально компромісним для обох сторін [57].

Республіка Перу наполягала на тому, щоб кордон проходив по рівновіддаленій лінії від узбережжя обох країн, а Чилі, в свою чергу, домагалася збереження нинішньої кордону.

В результаті Суд частково задовольнив вимоги Перу. Він змінив морський кордон таким чином, що частина морських територій, які до цього перебували під чилійським суверенітетом, тепер буде належати сусідній республіці.

Примітно також, що в цій справі Суд підкреслив пріоритет принципу справедливості в контексті оцінки результатів делімітації.

Також не менш важливими та цікавими в практиці Міжнародного Суду ООН є наступні справи:

- суперечка між Албанією і Великобританією щодо права вільного проходу через протоку Корфу 1948 р .;

- суперечка ФРН - Данія, ФРН - Нідерланди про делімітацію континентального шельфу в Північному морі 1969 р .;
- суперечка Ісландія - Великобританія, Ісландія - ФРН про юрисдикції в галузі рибальства 1972 р .;
- суперечка між Тунісом і Лівією про делімітацію континентального шельфу в затоці Габес 1982 р .;
- суперечка між Лівією і Мальтою в зв'язку з визначенням меж континентального шельфу 1985 р.

З яскравих справ останнього часу можна згадати морський спір між Нікарагуа і Колумбією [59]. Однак результат його вирішення виявився не зовсім вдалим, з точки зору забезпечення балансу інтересів сторін, і фактично судові рішення виконано не було. Рішення Суду, хоч і визнало колумбійську приналежність спірних островів, проте обмежило доступ Колумбії до значних морських ресурсів і викликало протести жителів архіпелагу Сан-Андрес.

26 листопада 2013 р Нікарагуа ініціювала судовий процес проти Колумбії з заявою про порушення суверенних прав на морські зони, визначених рішенням Суду ООН від 19 листопада 2012 г. Крім того, Нікарагуа послалася на порушення Колумбією ст. 2 (4) Статуту ООН і зажадала припинити загрозу застосування сили з боку Колумбії, виплатити повне відшкодування за шкоду, заподіяну цими діями.

Президент Колумбії в свою чергу зробив заяву про те, що Суд проігнорував своє рішення 2012 р., порушив Статут Міжнародного Суду ООН про заборону розглядати раніше закриту справу, а також застосував у своєму першому рішенні норми Конвенції ООН з морського права, учасницею якої Колумбія не являється [23].

Незважаючи на всі доводи Колумбії, Суд прийняв справу до провадження і в даний час він повинен винести рішення щодо цього спору.

У 2018 році отримав своє довгоочікуване рішення міжнародна прикордонна суперечка між Коста-Рікою і Нікарагуа, в якому перепліталися вимоги щодо делімітації і ряду питань про порушення режиму кордонів.

Правові інструменти, реалізовані Міжнародним Судом ООН при вирішенні даного спору, з одного боку, висловлювали спадкоємність і стабільність міжнародно-правового регулювання прикордонних морських суперечок, з іншого боку, враховували нові тенденції судової практики. Рішенням Суду ООН від 2 лютого 2018 року [67] була здійснена морська делімітація між Коста-Рікою і Нікарагуа в Карибському морі, Тихому океані, делімітація сухопутних кордонів, меж континентального шельфу та виключної економічної зони, а також визначені питання суверенітетів.

На сьогоднішній день в Суді ООН очікує свого розгляду тривала прикордонна суперечка між Сомалі і Кенією [15], що створює сильну напруженість в східній частині Африки, що підкріплюється низкою зіткнень цивільних і військових сил.

Прикордонна суперечка між Сомалі і Кенією обумовлена проблемою розподілу водних, сільськогосподарських, вуглеводневих і нафтових ресурсів, а також історичними передумовами.

Республіка Сомалі залишається основною гарячою точкою в Східній Африці з кризовим, нестійким політичним режимом. У спірних морських районах гостро стоїть проблема піратства. Присутня загроза терористичних та інших силових атак радикальних угруповань на прикордонній північно-східній кенійській провінції. Так, 2 квітня 2015 р. в результаті терористичної атаки сомалійського угруповання Харакат аш-Шабаб на кенійське місто Гарісса загинуло 148 осіб [17].

Незважаючи на підписаний в 2009 р. «Меморандум про взаєморозуміння», Сомалі 28 серпня 2014 р. подала до Міжнародного суду ООН заяву про порушення справи проти Кенії з вимогою про встановлення єдиної лінії морського кордону, включаючи континентальний шельф за межами 200 морських миль. Сомалі наполягає на проведенні морського кордону в продовженні сухопутної відповідно до правила про вихідну лінію, згідно ст. 15, 74 і 83 Конвенції з морського права.

Перед Міжнародним Судом ООН стоїть завдання не тільки дозволити конкретний прикордонну суперечку, але і не залишити без уваги проблему тероризму, яка особливо загострюється в спірному прикордонному регіоні.

Отже, сучасна практика вирішення територіальних спорів Судом ООН має єдиний родовий предмет доказування – встановлення територіального верховенства на певній території. Міжнародний суд ООН також у своїх рішеннях вказував на взаємозалежність суперечок про проходження кордону і приналежності території.

Предмет доказування кожного територіального спору передбачає певні матеріальні підстави, доказування яких дозволить вирішити спір по суті. Судова форма вирішення спорів зазвичай дотримується правила відповідності процесу доказування вимогам його предмета.

Проблему прикордонних спорів в діяльності Міжнародного Суду ООН можна назвати вкрай важливою. Адже, державний кордон – межа території держави, тобто межа виключної влади держави над певною частиною земного простору. Особливу важливість вирішення прикордонних суперечок і розвиток Міжнародним Судом ООН норм міжнародного права, що регулюють статус державних кордонів, набуває через ускладнення ознак, що характеризують державний кордон.

Вирішуючи прикордонні спори, Міжнародний Суд ООН дійшов висновку, що один з принципів права міжнародних договорів, згідно з яким юридичною силою можуть володіти лише положення, прямо закріплені в договорі або додатках до нього, що виражають волю держав. Здійснення окремих дій, характерних для держави-суверена, не означає набуття правового титулу над територією. Акти колоніальних властей можуть розглядатися як непрямі докази з питань встановлення меж.

В компетенцію Міжнародного Суду ООН входить регулювання суперечок про юрисдикцію держав. Адже, однією з основних норм міжнародного права – юрисдикція держави в межах своєї власної території, є повною і абсолютною. Держава має повноваження і владу над усіма особами,

майном і подіями, що відбуваються на її території. Це основна ознака суверенітету і випливає з самого існування держави як міжнародної юридичної особи. Крім того, жодна інша влада не може здійснювати примусову юрисдикцію на державній території і питання, що виникають в рамках внутрішньої юрисдикції, не можуть служити предметом міжнародної претензії, за винятком особливих випадків (таких як права людини).

Діяльність Міжнародного Суду внесла значний вклад і в розвиток морського права. Світовий океан - найважливіший природний компонент Землі, від якого багато в чому залежить існування всього людства, і будь-яка локальна прикордонна морська суперечка може викликати глобальні екологічні наслідки. Здійснюючи свою діяльність по вирішенню міжнародних морських суперечок, Міжнародний Суд ООН сьогодні стає багатофункціональним, універсальним правовим засобом забезпечення цілого комплексу інтересів економічного, стратегічного, соціально-етнічного, природоохоронного та іншого характеру

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

3.1. Морське розмежування у Чорному морі (Румунія проти України) в практиці Міжнародного суду ООН

Спiр мiж Румунiєю та Україною стосувалася розмежування континентального шельфу та виключної економiчної зони мiж обома державами. Вiдповiдно до Додаткової угоди до Договору про добросусiдство та спiвпрацю вiд 2 червня 1997 р. обидвi держави домовились, що вони "узгодять питання про Угоду про розмежування континентального шельфу та виключних економiчних зон у Чорному морi". Цi переговори розпочались в сiчнi 1998 р. Попри те, що сторони провели двадцять чотири раунди переговори - останнiй з яких вiдбувся у вереснi 2004 р. - а також десять раундiв на експертному рiвнi, вони так i не досягли згоди щодо розмежування. З огляду на цi обставини, Румунiя 16 вересня 2004 року апелювала до Мiжнародного суду ООН про порушення справи проти України i посиалася на пункт 1 статтi 36 Статуту Суду та пункт 4 (h) Додаткової угоди.

Основним питанням, що призвело до суперечки, був острiв Змiїний, український природний об'єкт, розташований приблизно в 20 морських милях на схiд вiд дельти Дунаю. Морська зона поблизу острова Змiїного стала важливим поштовхом в полiтицi обох держав, оскiльки дослiдження проведенi в цьому районi, показали, що навколо острова знайдено значну кiлькiсть природного газу. Румунiя оспорювала територiальний суверенiтет України над островом Змiїний до 1997 року, коли вона офiцiйно пiдтвердила, що острiв належить Україні. Острiв Змiїний знаходиться над водою пiд час вiдливу i має площу приблизно 0,17 кв. км. Острiв не є населеним, хоча Україна запевняла Мiжнародний суд ООН, що це населена територiя [66].

Питання спору полягало в тому, чи може такий маленький острів вплинути на розмежування континентального шельфу та виключної економічної зони. Україна вважала, що острів Зміїний може мати власний континентальний шельф та ексклюзивну економічну зону відповідно до статті 121 (2) Конвенції ООН з морського права, тоді як Румунія спростувала таку заяву і стверджувала, що в силу статті 12 (3) Конвенції з морського права, острів Зміїний - це скеля і не може мати морських зон, крім територіального моря [18].

Румунія в свою чергу спиралась на те, що при делімітації Суд не повинен брати до уваги більшу частину узбережжя України від Одеси до мису Тарханкут (Крим) завдовжки майже 630 км. Лінія відокремлення континентального шельфу і виключної економічної зони зміщується таким чином, що до Румунії має дістатись декілька тисяч квадратних кілометрів шельфу якщо не враховувати острів Зміїний.

Суд підкреслив, що "основне завдання в даному спорі є проведення лінії розмежування відповідних морських районів", але він, відмовився розглядати статтю 121 (щодо режиму островів) Конвенції з морського права стосовно острова. Як показує прецедентне право, це не перший спір, в якому Суд відмовився виголошувати цю тему, хоча значна частина літератури була присвячена проблемам островів та скель у морському праві, і Міжнародний суд ООН, таким чином, міг би роз'яснити або збагатити розуміння понять «острова і скелі» у значенні статті 121 Конвенції з морського права. Суд відмовився це робити, але одночасно вирішив, що крихітний острів Зміїний не повинен мати жодного впливу на морський кордон, посилаючись на географічні обставини відповідної місцевості, і тим самим підтверджуючи своє попереднє небажання застосовувати ст. 121 у спорах про розмежування [66].

2 вересня 2008 р. Міжнародний Суд ООН розпочав судовий процес з приводу острова Зміїний. Але якби попередньо острів визнали непридатною для проживання скелею, то його розміщення не враховувалось би при

визначенні шельфу і більша частина шельфу відійшла б Румунії, у іншому розвитку подій — Україні.

Свою позицію в Суді спочатку представляла Румунія, з а починаю з 8 вересня — Україна. Засідання Суду тривало до 19 вересня 2008 року.

З лютого 2009 р МС оголосив вердикт у справі «Делімітація морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України)». У рішенні йдеться, що острів Зміїний не дає підстав для розширення виняткової економічної зони України за межі встановленої Судом серединною лінії. Президент МС ООН Розалін Хіггінс зазначила, що «завдяки географічній конфігурації, острів Зміїний не має ніякого впливу на можливе розширення виняткової економічної зони України», тому як «Включення острова Зміїний означало б юридичний перегляд географії» [45].

Таким чином, Україна поступилася Румунії в територіальній прикордонній суперечці. Судді не позбавили Зміїний статусу острова, проте в питаннях делімітації кордону між Україною і Румунією він, по суті, «грає роль» скелі, що може сприйматися як порушення положень Конвенції ООН з морського права. Теоретично, саме від його берегів мало б відмірятись територіальне море. Закон України «Про державний кордон України» передбачає, що «до територіального моря України належати прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так и на островах, що належати Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки ». А ось скелі, які не придатні для підтримання життя людини не мають ні виключної економічної зони, ні континентального шельфу. Виходить, що о. Зміїний, по суті, визнаний «скелею», жодним чином непричетний до визначення кордону між державами, що свідчить фактично про програш української дипломатії. Для того щоб в цьому переконатися, достатньо привести слова уповноваженого України в Міжнародному суді ООН Володимира Василенка, який говорив, що позиція України виходить з того, що острів Зміїний є островом, і що довжина

української частини узбережжя навпроти спірних територій в морі становить 1058 км, а румунських - 258 км.

Виходячи з цього, спірні території шельфу необхідно поділити в пропорції 1 до 3, залишивши 53,3 тис. кв. км - за Україною, а 21,9 тис. кв. км - за Румунією. У процентному співвідношенні це 71% і 29% відповідно. Але Суд виніс протилежне рішення, 80% із спірної акваторії залишивши Румунії, а 20% - Україні [44, с. 788].

Чи відповідає це рішення Суду попередній світовій практиці розв'язання аналогічних спорів в міжнародних організаціях, однозначно відповісти не можна. Протягом повоєнного часу МС ООН розглянув багато справ, пов'язаних з делімітацією континентального шельфу та виключної економічної зони. Кількість звернень до Гаазького суду з подібних питань зростає з кожним десятиліттям. У 80-ті роки ХХ ст. МС ООН прийняв до розгляду 4 справи і виніс рішення за трьома, в 90-ті роки - 7 і 5 відповідно, в ХХІ ст. кількість наданих до розгляду справ склало 6, а вердикти винесені по 5 (з урахуванням українсько-румунського спору).

Але незважаючи на труднощі і проблеми, на складну історію України та Румунії все ж необхідно підтримувати дружні відносини. Геополітичне розташування України та Румунії, історичні зв'язки, мають сприяти тільки зміцненню економічних і політичних відносин, спонукати до пошуків нового співробітництва як на регіональному, так і на міжнародному рівнях. Добросусідська співпраця між Україною та Румунією відкриватиме нові шляхи для започаткування та реалізації спільних ініціатив, які відповідатимуть інтересам обох держав.

3.2. Розгляд справи «Україна проти Росії» у Міжнародному Суді ООН

17 січня 2017 року Україна подала позов до Міжнародного суду ООН проти Росії. Позов склав 800 томів, 300 з яких були під знаком "таємно" і "цілком таємно".

В даному позові України прохає Суд притягнути до відповідальності Росію за заподіяння ряду актів агресії, терору і дискримінації на території України. Претензія стосувалась 2-ох конвенцій, а саме: Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Україна засвідчувала, що Російська Федерація порушила Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму тим, що на сході України Росія підбурювала та надавала підтримку збройний повстанням проти влади України, в тому числі систематично постачаючи незаконним збройним групам зброю, гроші, проводила навчання та надавала іншу підтримку. Ця допомога була використана не лише для підтримки повстань проти української влади, але для проведення руйнівних терактів, включаючи збиття рейсу МН17 авіакомпанії Malaysia Airlines на борту якого перебували 298 невинних цивільних осіб. Обстріл густонаселеного житлового масиву у портовому місті Маріуполь, обстріл пасажирського автобуса, що перевозив цивільне населення, а також обстріл мирного населення у Харкові під час мирного та патріотичного зібрання. По всій Україні цивільні громадяни зазнали страждань, оскільки Російська Федерація та її довірені особи намагалися отримати поступки. Спонсорство Російської Федерації в цій жорстокій терористичній кампанії в Україні свідомо перекреслює основні принципи міжнародного права, включаючи ті, які закріплені в Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [35].

Також, Україна стверджувала, що Російська Федерація порушує і Конвенцію про расову дискримінацію оскільки брала участь в кампанії утиску щодо спільнот етнічних українців та кримських татар, які проживають на окупованій території Кримського півострова. Намагаючись утвердити свій агресивний акт, Російська Федерація розробила протизаконний «референдум», який вона намагалась здійснити в умовах насильства та залякування проти етнічних груп. На основі незаконного референдуму Російська Федерація продовжила впроваджувати політику утисків та придушення громад, які

вважалися противниками режиму. Результатом цього стала кампанія по знищенню різних культур етнічного українського та татарського народу в Криму, здійснена за допомогою широкої основи дискримінаційних актів. Лідерів та установ цих громад переслідували, а багатьох їх керівників примушували висилати за межі Криму. Ці громади зіткнулися з викраденнями, вбивствами та довільними обшуками та затриманнями. Їх мови потрапили під штурм. Ті, хто залишився в Криму, мали автоматичне російське громадянство. Ця свідомо кампанія культурного стирання, що починається з вторгнення та референдуму і триває до сьогодні, порушує Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Коли Росія ратифікувала Конвенцію про фінансування тероризму та Конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, вона автоматично погодилася подати ці спори до розгляду Суду за обома цими конвенціями. Україна приводить цей випадок, щоб встановити міжнародну відповідальність Російської Федерації відповідно до цих Конвенцій, а також шукати компенсації для своїх людей, які зазнали наслідків протиправної поведінки Російської Федерації.

Таким чином Україна в своєму позові з повагою просить Суд винести рішення та визнати, що Російська Федерація через свої державні органи, державних агентів та інші осіб та установ, що здійснюють державні повноваження, та через інших агентів, що діють за її вказівками чи під її керівництвом та контролем, порушила свої зобов'язання до відповідно до Конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а також просить відшкодування шкоди, заподіяної Україні та її народу незаконними діями з боку Росії.

Згідно Конвенції про протидію фінансуванню тероризму, Україна закликає Суд змусити Російську Федерацію виконувати свої зобов'язання. А саме, Російська Федерація повинна: [54]

а) негайно припинити утримувати та надавати підтримку збройним угрупованням, які мають причетність до терористичних актів на території України;

б) В негайному порядку вилучити такі озброєні групи з території України;

в) негайно розпочати реалізовувати належний контроль за її кордоном, щоб надалі уникнути актів фінансування тероризму, поставки зброї, з території Російської Федерації на територію України та ін.

Згідно до Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Україна просить Суд: [54]

а) негайно зупинити та відмовитися від політики культурного стирання та застосувати всіх необхідних та належних заходів, щоб гарантувати повний і рівний захист закону для всіх груп окупованого Росією Криму, включаючи кримських татар та етнічних українців;

б) негайно поновити права Меджлісу кримськотатарського народу та кримськотатарських вождів у окупованому Росією Криму;

в) негайно поновити права кримськотатарського народу в окупованому Росією Криму для участі в культурних зборах, включаючи щорічне вшанування пам'яті Сургуна та ін.

В свою чергу Російська Федерація не прийняла до уваги звинувачення висунуті Україною стверджуючи, що жодних озброєнь з Росії Федерації терористам не надходить, а все, чим воюють агресори "ДНР" та "ЛНР", - або захоплене ними на військових базах та складах або десь роздобуте.

Таким чином, слухання у справі "Україна проти Росії" розпочалися 6 березня 2017 р. Але перед тим, як приступити до розгляду позова, Суд повинен був встановити, чи підлягає даний спір його юрисдикції.

Суд наголосив, що він «обмежений в масштабі» і вказав, що події, які проходили на сході України будуть розглядатись суто в рамках Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, а події в Криму – лише в рамках Міжнародної Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.

Надані сторонами аргументи та документи Суд вивчав протягом місяця і дійшов до рішення про те, що він все ж має юрисдикцію *prima facie* ("юрисдикцію на перший погляд") для розгляду позовних вимог України щодо Росії в рамках двох конвенцій. Визнання юрисдикції *Prima facie* для Суду є необхідною умовою для використання тимчасових заходів проти Росії – і для всього процесу.

Міжнародний Суд ООН прийняв два принципово важливих проміжних рішення в яких надав згоду на застосування тимчасових запобіжних заходів за позовними вимогами "Україна проти Росії", що зачіпає питання порушення Конвенції про запобігання всіх формам расової дискримінації національних меншин у Криму. Але Суд відмовив Україні у застосуванні тимчасових заходів проти РФ за Конвенцією щодо заборони фінансування тероризму [42].

Суд вказав, що тимчасові заходи можуть використовуватись тільки в тому випадку, якщо вказані Україною порушення є «як мінімум правдиві». Конвенція акцентує увагу на тому, що «...державна на вимогу іншої держави має негайно зупинити збір коштів, якщо вони в подальшому застосовуватись для ведення терактів». Але при цьому держава має розуміти, що її кошти будуть використані для ведення терактів.

Що стосується Криму, то Суд вирішив, що представлені державами докази показують, що «деякі з дій, на які посилається Україна», є досить правдивими. Тобто вказується про заборону Меджлісу і обмеження права на освіту для етнічних груп.

Суд ООН взяв до відома доповідь яка була підготовлена Управлінням верховного комісара ООН з прав людини в 2016 році про становище з правами людини яка склалася на території України. В даному звіті зазначено, що кримські татари не мають права вибирати свої представницькі органи відповідно до заборони Меджлісу. І таким чином у Криму просто не лишилося ні однієї недержавної установи кримських татар, яка може вважатись такою ж законною, як Меджліс [69].

Враховуючи становище з освітою в Криму, Суд не залишив без уваги звіт місії ОБСЄ щодо становища та оцінки прав людини в Криму за липень 2015 року. В даному звіті зазначено, що освіта українською мовою в Криму підпадає під загрозу, оскільки Російська Федерація здійснює тиск на керівництво шкіл, вчителів та дітей, і примушують зупинити навчання українською мовою. Доповідь верховного комісара ООН від серпня-листопада 2016 року тільки підтвердила, що в Криму і Севастополі зафіксовано «невпинна деградація української мови в навчанні» [70].

Суд наголосив, що має бути зв'язок між вказаними вимогами України щодо заходів і порушуваних Росією правами. Тимчасові заходи використовуються тільки тоді, якщо до прийняття кінцевого вердикту постраждалій стороні може бути нанесено непоправних збитків. Як зауважив Суд, такого роду збитки справді можуть понести кримські татари і етнічні українці на півострові.

Суд зазначив, що дійсно є багато підстав для застосування проти Російської Федерації попередніх заходів через порушення нею Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Суд вказав Росії про її зобов'язання в рамках даної Конвенції і наголосив, що до винесення кінцевого вердикту Росія має «...утриматись від збереження або запровадження обмежень щодо кримських татар» [54].

Відповідно до рішення Суду, Росія має надати можливість кримським татарам мати свої представницькі органи, включаючи Меджліс. Москва також повинна надати доступ до освіти українською мовою в Криму [54].

Щодо Конвенції про фінансування тероризму, то Суд не став вводити тимчасові заходи проти Росії. Від нагадав дежавам, що вони мають повністю виконувати Мінські угоди, схвалені Радою Безпеки ООН.

В свою чергу рішення щодо скасування заборони Меджлісу підтримали 13 суддів, включаючи голову і віце - голову суду. Проти проголосували троє: словак Петер Томка, китаянка Сюе Ханьцин і росіянин Леонід Скотников (суддя ad hoc).

Що ж означають проміжні рішення Суду ООН? На думку заступника голови МЗС України, рішення Суду в частині яка стосується Криму означає «серйозність ситуації, до якої призводять дії Росії, а також те, що громадяни України мають потребу в захисті». Дане рішення Суду має велике значення для міжнародного права і показує свою дієвість у відновленні справедливості у світі. Це зачіпає питання як Криму, так і Донбасу, про що Суд чітко наголосив.

Прикро те, що Суд не вважав за доцільне використати тимчасові заходи щодо Російської Федерації відповідно до Конвенції з протидії фінансуванню тероризму.

Що стосується порушення Конвенції щодо фінансування тероризму, то на думку Суду Україна повинна була довести, що затребувані тимчасові заходи мають припинити заподіяння непоправної шкоди, а також причетність дій іншої держави, тобто Росії. Але довести це Україна не змогла так, як не надала Суду достатньо доказів, які б свідчили про те, що Росія умисно надає кошти для так названих ДНР і ЛНР.

Надалі 24 квітня 2018 р. Україна звернулася до Суду ООН із проханням надати роз'яснення про стан виконання Росією рішення Суду, яке було винесене у квітні 2017 року. В МЗС України вказали, що після винесення вердикту минув рік, а Росія до сих пір ігнорує ухвалу Суду щодо додержання прав кримських татар, дозволу на діяльність Меджлісу та надання освіти українською мовою для етнічних українців у Криму [49].

12 червня 2018 року Україна подала меморандум до Міжнародного суду ООН щодо Росії. Даний документ вмістив повністю всі докази щодо недотримання міжнародного права з боку Росії. Даний меморандум склав 29 томів, що склали приблизно 17 тис. сторінок свідчень, документів та інших доказів у справі.

12 вересня 2018 року Російська Федерація подала до Суду свої заперечення, в яких оскаржила юрисдикцію Суду посилаючись на, те що Суд не може розглядати даний спір.

Але враховуючи те, що обидві країни є сторонами 2-ох Конвенцій, Росія оскаржила і цю підставу для визначення юрисдикції. Зокрема, у своїх запереченнях Росія вказала, що подані Україною обвинувачення не підпадають під дію тих суперечок, за якими Суд має юрисдикцію відповідно до Конвенцій.

14 січня 2019 року у відповідь на заперечення Росії, Україна надала свої письмові зауваження до Суду ООН, де знову ж таки надала пояснення щодо своєї позиції. В українському МЗС вказали, що Україна вимагає від Російської Федерації відшкодування за заподіяну шкоду та систематичні порушення двох конвенцій.

Громадські слухання щодо попередніх заперечень, висунутих Російською Федерацією, проходили з 3 по 7 червня 2019 року, під час яких Суд заслухав усні аргументи та відповіді. Від Російської Федерації були представлені : пан Дмитро Лобах, пан Самуель Вордсворт, Андреас Циммерманн, пан Григорій Лукіянець, пан Ален Пеллет, пан Матіас Форто. Від України: пані Олена Зеркаль, пан Жан-Марк Тувенін, пані Марні Л. Щок, пан Девід М. Зіонц, містер Гарольд Хонджу Кох, пан Джонатан Гімблетт [55].

У Попередніх запереченнях від імені уряду Російської Федерації було подано наступні подання: «Зважаючи на вищевикладене, Російська Федерація просить Суд винести рішення і визнати, що Суд не має юрисдикції щодо позовів, висунутих проти Російської Федерації заявою України від 16 січня 2017 року та / або тим, що вимоги України є неприйнятними ».

В свою чергу від імені Уряду України було подано такі подання: «З причин, викладених у цій письмовій заяві, Україна з повагою просить Суд: [55]

а) відхилити попередні заперечення Російської Федерації від 12 вересня 2018 року;

б) прийняти рішення та заявити, що Суд має право розглядати позовні вимоги у поданій заяві України від 16 січня 2017 року;

в) продовжити розглядати ці позовні вимоги ».

Заслухавши аргументи респондентів обох сторін, Суд відмовив Росії у її заперечення щодо юрисдикції та погодився з Україною, вказавши, що подані

вимоги з боку України належним чином подані до Суду та аргументовані. Вказав, що він має юрисдикцію щодо позовів, висунутих Україною, які стосуються двох конвенцій, а саме: Конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації і переходить до розгляду справи по суті про що вказав в своєму рішенні від 8 листопада 2019 року.

Після рішення від 8 листопада 2019 року Суд встановив граничний термін для подання Російською Федерацією зустрічного меморандуму, а саме 8 грудня 2020 року.

Україна продовжить рухатись вперед щодо притягнення Росії до відповідальності за свої порушення міжнародного права.

Отже, аналізуючи роль Міжнародного Суду ООН у регулюванні міждержавних спорів України виявили:

1. рішення МС ООН щодо розмежування морських просторів Румунії та України посприяла в деякій мірі покращенню румунсько-українських відносин, зокрема щодо співпраці в організації видобутку нафти та газу на Чорноморському шельфі. Геополітичне розташування України та Румунії, історичні зв'язки, мають сприяти тільки зміцненню економічних і політичних відносин і спонукати держави до пошуків нового співробітництва як на регіональному, так і на міжнародному рівнях.
2. щодо розгляду справи «Україна проти Росії» Міжнародний суд ООН надав згоду на введення тимчасових запобіжних заходів, що торкається питання порушення Конвенції про запобігання всім формам расової дискримінації нацменшин у Криму. Водночас Суд не надав згоду Україні у введенні тимчасових заходів проти РФ за Конвенцією щодо заборони фінансування тероризму. Отже, на цій стадії розгляду спору України і Росії Суд частково задовольнив позовні вимоги України. Суд ООН вказав, що Україна не надала достатньо доказів, які були б суттєвою причиною для введення тимчасових заходів. Також одноголосно було ухвалено рішення про те, щоб

обидві сторони утрималися від будь-яких дій, які можуть погіршити чи продовжити спір у Суді чи зроблять його більш складним для вирішення.

В подальшому розгляді справи, вислухавши обох сторін, в своєму рішенні від 8 листопада 2019 року, Суд виходить до висновку, що він має юрисдикцію щодо позовів наданих Україною, які стосуються двох конвенцій, а саме: Конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації і переходить до розгляду справи по суті.

ВИСНОВКИ

Аналіз ролі Міжнародного Суду ООН як засобу регулювання міжнародних спорів виявив:

1. Міжнародний Суд ООН є органом, який володіє великим демократичним потенціалом, здатний позитивно впливати на розвиток міжнародних відносин. Він був заснований країнами антигітлерівської коаліції, з тим щоб сприяти реалізації цілей і принципів ООН, поглиблення всебічного співробітництва і зміцнення демократичного міжнародного правопорядку.

В юрисдикцію Міжнародного Суду входять: усі справи, передані на його розгляд державами; усі питання, передбачені Статутом ООН; питання, розгляд яких у Міжнародному Суді передбачено міжнародними договорами і конвенціями.

2. Міжнародний Суд ООН складається з 15 членів, які обираються Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки на термін дев'ять років, і отримує підтримку в роботі від Секретаріату, його постійного адміністративного органу. П'ятнадцять членів Суду повинні в сукупності забезпечити представництво найголовніших форм цивілізації і основних правових систем світу.

Міжнародно-правовою основою діяльності Міжнародного Суду ООН є положення розділу XIV Статуту ООН 1945 р. (ст.ст. 92–96), Статут Міжнародного Суду ООН 1945 р., а також його Регламент, прийнятий 14 квітня 1972 року. Відповідно до ст. 93 Статуту ООН усі держави-члени ООН є *ipso facto* учасниками Статуту Міжнародного Суду ООН.

Статут – це основне джерело, поряд з Статутом ООН, яким керується Суд в своїй діяльності.

3. Стаття 38 Статуту Суду містить ті матеріальні і формальні джерела, які Суд застосовує під час вирішення міждержавних спорів, тобто судочинства. До матеріальних джерел можна віднести "загальні принципи права, визнані цивілізованими націями".

До формальних джерел можна віднести усі інші положення ст. 38 Статуту Суду: міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, точно визнані державами; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми; із застереженням, вказаної у статті 59, судові рішення і доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.

4. Суд вирішує суперечки в багатьох сферах міжнародного права. Ним була напрацьована значна практика у сфері спорів, що стосуються делімітації морських просторів і демаркації сухопутних кордонів. Він також врегульовує спори в таких різних сферах, як відповідальність держав, тлумачення двосторонніх і багатосторонніх угод, суверенітет над морськими об'єктами, дипломатичний захист, права людини, міжнародне гуманітарне право, екологічне право, захист живих ресурсів та охорона здоров'я людини.

Діяльність Міжнародного суду ООН є прямим відображенням рівня розвитку міжнародного права, ставлення до нього світової спільноти і ступеня впливу принципу поваги права на політичні, економічні та соціокультурні процеси, що відбуваються у суспільстві.

Таким чином рішення Суду в будь-якій переданій йому справі має остаточний характер і не підлягає оскарженню, тобто воно не може бути переглянута або змінена без відповідної процедури щодо перегляду і на підставі нововиявлених обставин. Рішення Суду є важливим джерелом розвитку науки і практики міжнародного права.

5. Виявлено, що у територіальних спорах Міжнародний Суд ООН, спробував примирити між собою поняття права і справедливості в тому значенні, що в разі будь-якої делімітації необхідно попередньо визначити лінію рівновіддаленості, а потім відповісти на питання, чи є в цьому випадку особливі обставини, що вимагають корегування цієї лінії з метою досягнення справедливого рішення.

6. Аналіз вирішення прикордонних спорів у діяльності Міжнародного Суду ООН виявив, що у рішеннях Міжнародного Суду можна назвати положення,

яке є певним внеском у розвиток міжнародного права. Так, Міжнародний Суд ООН визначив, що для збереження стабільності та запобігання виникненню конфліктів між державами необхідно застосовувати принципи, які вже утвердилися і закріпилися в юридичній практиці, а саме – принцип *uti possidetis*.

Крім того, було підкреслено один з принципів права міжнародних договорів, згідно з яким юридичною силою можуть володіти лише положення, прямо закріплені в договорі або додатках до нього, що виражають волю держав.

Також значення мають положення про те, що здійснення окремих дій, характерних для держави-суверена, не означає набуття правового титулу над територією; акти колоніальних властей можуть розглядатися як непрямі докази з питань встановлення меж. І, нарешті, не завжди можливо враховувати зміни стану території чи інших обставин при вирішенні питання про встановлення державного кордону.

7. Однією з основних норм міжнародного права є юрисдикція держави в межах своєї власної території, є повною і абсолютною. Держава має повноваження і владу над усіма особами, майном і подіями, що відбуваються на її території. Це основна ознака суверенітету і впливає з самого існування держави як міжнародної юридичної особи. Крім того, жодна інша влада не може здійснювати примусову юрисдикцію на державній території і питання, що виникають в рамках внутрішньої юрисдикції, не можуть служити предметом міжнародної претензії, за винятком особливих випадків (таких як права людини).

Проте, абсолютний і повний характер територіальної юрисдикції може бути змінений або загальними принципами міжнародного права, або конкретними зобов'язаннями, добровільно взятими на себе територіальним сувереном. Виявлено, що держава має право в рамках міжнародного права застосовувати своє національне законодавство з метою врегулювання питань, що виникають всередині і за межами її території, незалежно від національності об'єкта цієї юрисдикції. По-друге, ця законодавча юрисдикція обмежена на

практиці тим, що виконання юрисдикції може мати місце тільки на власній території держави, якщо тільки не існує спеціального дозволу, що надає право здійснювати примусову юрисдикцію в районі, що знаходиться під суверенітетом іншої держави. По-третє, держава має абсолютні ексклюзивні повноваження в межах своєї власної території, на усі питання, що впливають з неї, якщо тільки ця влада не обмежена верховенством міжнародного права, чи то загальні або спеціальні норми. Жодна інша держава або міжнародна юридична особа не може втручатися у "внутрішню компетенцію" територіального суверенітету.

Серед справ, що стосуються юрисдикції держав виділимо: Справу, що стосується опротестування юрисдикції Ради ІКАО, 1971 р. (Сторони: Індія та Пакистан); Справу про юрисдикцію над рибними промислами, 1972 р. (сторони: Великобританія та Ісландія); Справа про юрисдикцію на рибний промисел, 1973 р. (сторони: Німеччина та Ісландія); Справа, що стосується юрисдикції у відношенні рибальства, 1995 р. (сторони: Іспанія та Канада).

8. Діяльність Міжнародного Суду внесла значний вклад в розвиток морського права. Світовий океан - найважливіший природний компонент Землі, від якого багато в чому залежить існування всього людства, і будь-яка локальна прикордонна морська суперечка може викликати глобальні екологічні наслідки. Здійснюючи свою діяльність по вирішенню міжнародних морських суперечок, Міжнародний Суд ООН сьогодні стає багатофункціональним, універсальним правовим засобом забезпечення цілого комплексу інтересів економічного, стратегічного, соціально-етнічного, природоохоронного та іншого характеру.

9. Аналізуючи справу «Румунія проти України», то рішення МС ООН посприяло в деякій мірі покращенню румунсько-українських відносин, зокрема щодо співпраці в організації видобутку нафти та газу на Чорноморському шельфі. Геополітичне розташування України та Румунії, історичні зв'язки, мають сприяти тільки зміцненню економічних і політичних відносин і спонукати держави до пошуків нового співробітництва як на регіональному, так і на міжнародному рівнях.

10. У слуханні справи "Україна проти Росії" Міжнародним Судом було винесено рішення в якому Суд ООН надав згоду на використання тимчасових запобіжних заходів за позовом "Україна проти Росії", що торкається питання про порушення Конвенції про запобігання всім формам расової дискримінації нацменшин у Криму. Втім Суд відмовив Україні у використанні тимчасових заходів проти РФ за Конвенцією щодо заборони фінансування тероризму. Таким чином, на даній стадії справи Суд частково задовольнив позовні вимоги України. Але Суд відзначив, що Україна не надала достатньо доказів, які були причиною для використання тимчасових заходів щодо Росії. Суд ухвалив рішення про те, щоб і Росія і Україна утрималися від будь-яких дій, які можуть в подальшому обернути спір в гіршу сторону або навіть продовжити його у Суді і зробити цей спір більш складним.

Суд визнав юрисдикцію *prima facie* ("юрисдикцію на перший погляд") щодо двох Конвенцій, які порушила Росія.

В своєму рішенні Суд наголошує на відновленні Меджлісу та зупиненні тиску на етнічних українців в Криму. Також, Суд зобов'язав Росію поновити можливість навчання українською мовою і просить обох держав уникати будь-яких порушень Конвенції про расову дискримінацію на час розгляду спору. Що стосується Конвенції щодо фінансування тероризму, то Суд наголосив, Україна повинна була довести, що зазначені тимчасові заходи мають спинити заподіяння непоправної шкоди, а також причетність Росії до цих дій.

Росія проігнорувала рішення Суду щодо дотримання прав кримських татар, дозволу діяльності Меджлісу та надання освіти українською мовою для етнічних українців в Криму. Таким чином Україна була змушена подати меморандум до Міжнародного суду ООН щодо Росії. Цей документ вмістив в себе всі докази порушення Росією міжнародного права.

Росія подала свої заперечення, в яких оскаржила юрисдикцію Суду, наголошуючи, що Суд не має права розглядати зазначений спір.

Суд призначив слухання щодо попередніх заперечень, висунутих Російською Федерацією. Таким чином заслухавши аргументи респондентів

обох сторін, Суд прийшов до висновку, що він може розглядати позови, висунуті Україною, які стосуються двох конвенцій, а саме: Конвенції про протидію фінансуванню тероризму та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації і переходить до розгляду справи по суті про що вказав в своєму рішенні від 8 листопада 2019 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А., Солнцев А. Балканы – ахиллесова пята евро-атлантической безопасности. Международный суд ООН и одностороннее провозглашение независимости Косово // *Обозреватель-Observer*. – 2010. – № 10. – 249 с.
2. Антонио Аугусту Кансаду Триндаде. Статут международного суда ООН // *United Nations Audiovisual Library of International Law*. – 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/sicj_r.pdf / (дата звернення 30.11.2019). – Назва з екрана.
3. Ануфриева Л. П. А73 Международное частное право: В 3-х т. Том 1. Общая часть: Учебник. – М.: Издательство БЕК, 2002. – 288 с.
4. Баранов В. М., Поленина С. В. Система права, система и систематизация законодательства в правовой системе России. / Н. Новгород: Нижегородская академия МВД РФ, 2002. – 255 с.
5. Бошно С. В. Закон о нормативных правовых актах: прошлое, настоящее и перспективы // *Право и современные государства*. – 2015. – № 2. – 16 с.
6. Броунли Я. Международное право. Книга первая / Под ред. и с вступительной статьей члена-корреспондента АН СССР Г. И. Тункина. – М.: Прогресс. – 1977. – 535 с.
7. Власов Д. С. Правовая позиция Международного Суда ООН: понятие, природа и варианты проявления: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Казань, 2006. – 29 с.
8. Давыдова М. Л. Нормативно-правовое предписание как начальный уровень нормативности // *Конфликтология*. – 2011. – № 4. – 108 с.
9. Делимитация морской границы и территориальные вопросы между Катаром и Бахрейном (Катар против Бахрейна) (существо дела) // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда. 1997-2002 годы. Издание Организации Объединенных Наций. 2006. – 187 с.

10. Дело Айя де ла Торре. Решение от 13 июня 1951 г. // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда. 1948-1991. – Нью-Йорк, 1993. – 297 с.
11. Дело о храме Преах-Вихеар (существо спора). Решение от 15 июня 1962 г. // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда. 1948-1991. – Нью-Йорк, 1993. – 297 с.
12. Дело об убежище. Решение от 20 ноября 1950 г. // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда. 1948-1991. – Нью-Йорк, 1993. - 297 с.
13. Дело, касающееся острова Касикили/Седуду (Ботсвана против Намибии). Решение от 13.12.1999 г. // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда. 1997-2002 годы. Издание Организации Объединенных Наций. 2006. – 306 с.
14. Джунусова Д. Н. Международное морское право : учебное пособие / Д. Н. Джунусова. – Астрахань : Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2012. – 328 с.
15. Доклад Международного Суда (1 августа 2017 г. – 31 июля 2018 г.) Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Семьдесят третья сессия. Дополнение № 4 // Организация объединенных наций, Нью Йорк, 2018. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/files/annual-reports/2017-2018-ru.pdf> / (дата звернення 29.12.2019). – Назва з екрана.
16. Дугин А. Г. Директива Дугина: Смыслы истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tsargrad.tv/articles/aleksandr-dugin-istorija-jeto-prezhde-vsego-smysly_38085 / (дата звернення 14.12.2019). – Назва з екрана.
17. Исламистская группировка «Аш-Шабаб» (Сомали). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ria.ru/20150403/1056451195.html> / (дата звернення 29.12.2019). – Назва з екрана.
18. І Україна, і Румунія задоволені рішенням Міжнародного суду // Радіо свобода. – 2009. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<https://www.radiosvoboda.org/a/1378426.html> / (дата звернення 18.12.2019). –

Назва з екрана.

19. Каламкьян Р. А. Международный суд и современный миропорядок: позитив международно-правового опыта // Государство и право. – 2013. – № 1.

20. Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння: автореф. дис ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 "Міжнародне право". – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017. – 25 с.

21. Караев Р. М. Консультативное заключение Международного суда ООН по Косово и международное право. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/Sosial%202010%203/64-76.pdf> / (дата звернення 14.12.2019). – Назва з екрана.

22. Клименко Б. М. Мирное решение территориальных споров / Б.М. Клименко. – М.: Международные отношения, 1982. – 250 с.

23. Колумбия не признает решение Международного суда ООН по границе с Никарагуа. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2749816> / (дата звернення 28.12.2019). – Назва з екрана.

24. Конвенция о территориальном море и прилежащей зоне (Женева, 29 апреля 1958 г.) // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1964. – 16 ноября. – № 43.- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/1900368> / (дата звернення 27.12.2019). – Назва з екрана.

25. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву (Монтего-Бей, 10 декабря 1982 г.) // Бюллетень международных договоров. – 1998. – № 1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf / (дата звернення 27.12.2019). – Назва з екрана.

26. Конвенция по примирению и арбитражу в рамках СБСЕ // Третья Встреча Совета, Резюме Выводов, Решение по Мирному регулированию Споров, Stockholm, 1992. – 46 с.
27. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда. 1948-1991. – Нью-Йорк : 1993. – 297 с.
28. Левин Д. Б. Принцип мирного разрешения международных споров. – М.: Наука, 1977. – 112 с.
29. Луткова О. В. К вопросу о необходимости возрождения доктрины об источниках международного права // Международное публичное и частное право. – 2004. – № 5. – 20 с.
30. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: автореф. дис ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2016. – 30 с.
31. Маркушина В. Н. Решения Международного суда ООН как источник права // Современные научные исследования и инновации. 2017. № 7 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2017/07/84152> / (дата звернення 08.12.2019). – Назва з екрана.
32. Марченко М. Н. Источники права. Учебное пособие. М. : ТК Велби ; Изд-во "Проспект", 2005 . – 760 с.
33. Международное право: учебник для вузов / Отв. ред. Г.В.Игнатенко и О.И.Тиунов. М., 2001. – 450 с.
34. Международное право: Учебник/Отв. ред. В.И. Кузнецов. М., 2001. – 350 с.
35. Міжнародний Суд ООН: чого вже зараз домоглася Україна // Європейська правда. – 2017. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/03/8/7062715/> / (дата звернення 30.12.2019). – Назва з екрана.

36. Новикова О.Н. Роль Международного суда ООН в современном миропорядке // Юрид. исслед. – 2014. – № 2. – 100 с.
37. Определенные виды деятельности, осуществляемые Никарагуа в пограничном районе (Коста-Рика против Никарагуа) (Просьба об указании временных мер) // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2008 - 2012 // Организация Объединенных наций. – Нью-Йорк, 2014. – 416 с.
38. Орлов А.С. Классификация международных территориальных споров и ее значение для их разрешения // Вестник удмуртского университета. – Экономика и право. – 2008. – Вып. 2. – С. 157-162.
39. Официальный сайт Международного Суда ООН. – [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/ru> / (дата звернения 27.11.2019). – Назва з екрана.
40. Резолюция 1244 (1999), принятая Советом Безопасности на его 4011-м заседании, состоявшемся 10 июня 1999 года // Официальный сайт Организации Объединенных наций [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://daccessddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/91/PDF/N9917291> / (дата звернения 11.12.2019). – Назва з екрана.
41. Решение Международного Суда ООН по делу о делимитации морских пространств в Черном море (Румыния против Украины) от 3 февраля 2009 г. // Международное право. – 2013. – № 1. – 248 с.- [Электронный ресурс] - Режим доступа: [file:///C:/Users/HP/Downloads/miprr_2013_1_14%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/miprr_2013_1_14%20(1).pdf) / (дата звернения: 27.12.2019). – Назва з екрана.
42. Решение суда ООН по иску Украины : полный текст и комментарии - 2017. – [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://m.news.bigmir.net/ukraine/1071917-Reshenie-suda-OON-po-isku-Ukrainy--polnyj-tekst-i-kommentarii> / (дата звернения: 04.01.2020). – Назва з екрана.
43. Савчук К.О. Міжнародний суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві / К.О. Савчук, О.І. Мельничук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – 397 с.

44. Статут Международного Суда (Принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945)// Действующее международное право. - Т. 1. - М., 1996. – 811 с.
45. Суд ООН винис мудре рішення у справі Україна-Румунія // УНІАН. 2009. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.unian.ua/eunews/187009-sud-oon-vinis-mudre-rishennya-u-spravi-ukrajina-rumuniya.html> / (дата звернення: 19.12.2019). – Назва з екрана.
46. Терещенко О. История возникновения международной юрисдикции // Национальный юридический журнал: Теория и практика. – 2014. – С. 220-224.
47. Тимохин К. В. Островные территории в международном праве и практике международного суда ООН: автореф. диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.10 / Тимохин Константин Валентинович; [Место защиты: Дипломат. акад. МИД РФ]. – Москва, 2008. – 25 с.
48. Толстых В. Л. Обзор практики установления юрисдикции международного суда оон на основании односторонних заявлений о признании данной юрисдикции / В. Л. Толстых // Международное право. – 2014. – 116 с.
49. Україна звернулася до Міжнародного суду ООН у справі щодо Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/> / (дата звернення: 05.01.2020). – Назва з екрана.
50. Устав Организации Объединенных Наций (принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945) // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – Вып. XII. – М., 1956. – 14 – 47 с.
51. Фещенко В. Судьям не до революций. Президент Международного суда ООН о традициях, менять которые нелегко// Российская газета. – 15.05.2013. – № 6077 (Спецвыпуск) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rg.ru/2013/05/15/sud.html> / (дата звернення 05.12.2019). – Назва з екрана.
52. Хендель Н. В. Діяльність міжнародного суду ООН у 2015-2016 рр. (Ч. 1) // Українське право. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/diyal%60nist

[%60-mizhnarodnogo-sudu-oon-u-2015-2016-rr-chastyna-1//](#) (дата звернення 05.12.2019). – Назва з екрана.

53. Шинкарецька Г.Г. Міжнародна судебна процедура / Г.Г. Шинкарецька. – М.: Наука, 1992. – 225 с.

54. Application of the International Convention for the suppression of the financing of terrorism and of the International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination, 2017. – 38 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.net/politics/1884196-isk-ukrainyi-protiv-rossii-opublikovan-polnyiy-tekst-resheniya-suda-oon.html> / (lastaccess: 03.01.2020). – Title from the screen.

55. Application of the international convention for the suppression of the financing of terrorism and of the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination (8 november 2019). – 48 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: - <file:///C:/Users/HP/Desktop/166-20191108-JUD-01-00-EN.pdf> / (lastaccess: 06.01.2020). – Title from the screen

56. Bowett D.W., Crawford J. The International Court of Justice Efficiency of Procedures and Working Methods / D.W. Bowett, J. Crawford // Intern, a comparative law quart. L., 1996. – Vol. 45. – № 1. – 235 p.

57. Case concerning Maritime Dispute (Peru v. Chile) Summary of the Judgment of 27 January 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/files/casereLATED/137/17958.pdf> / (lastaccess: 27.12.2019). – Title from the screen.

58. Case concerning sovereignty over certain frontier land (Belgium/Netherlands) – I.C.J. Judgment of 20 June 1959. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/38/4805.pdf> / (lastaccess: 16.12.2019). – Title from the screen.

59. Case concerning Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v. Colombia) Judgment of 19 November 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/files/casereLATED/124/124-20121119-JUD-01-00-EN.pdf> / (lastaccess: 28.12.2019). – Title from the screen.

60. Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica) Judgment of 16 December 2015 // Official Website of International Court of Justice. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/152/152-20151216-JUD-01-00-EN.pdf> / (lastaccess: 21.12.2019). – Title from the screen.
61. Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua). Question of compensation. Summary of the Judgment of 2 February 2018 // Official Website of International Court of Justice. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/150/150-20180202-SUM-01-00-EN.pdf>. / (lastaccess: 21.12.2019). – Title from the screen.
62. Cuckwurah A. O. The Settlement of boundary disputes in international law. Manchester, 1967. – 267 p.
63. Gibler D. The Territorial Peace. Borders, State development, and International Conflict / Douglas M. Gibler. – Cambridge University Press, 2014. –189 p.
64. Hensel P. Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict, 1816 – 1992 / P.R. Hensel. // Conflict Management and Peace Science. – 1996. – №15 (1). – P. 43–73.
65. Hill N. Claims to Territory in International Law and Relations / Norman Llewellyn Hill. – Oxford University Press, 1945. – 246 p.
66. Maritime delimitation in the black sea (Romania v. Ukraine) judgment of 3 February 2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> / (lastaccess: 05.02.2020). – Title from the screen.
67. Maritime Delimitation in the Caribbean Sea and the Pacific Ocean (Costa Rica v. Nicaragua) Judgment of 2 February 2018. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/157/157-20180202-JUD-01-00EN.pdf> / (lastaccess: 29.12.2019). – Title from the screen.
68. McWhinney E. Judge Shigeru Oda and the progressive development of international law. Opinions (declarations, separate opinions, dissents) on the

International Court of Justice, 1976-1992 / McWhinney E. – Netherlands: Martinus Nijhoff publishers, 1993. – P. 684

69. Report of the Human Rights Assessment Mission on Crimea (6–18 July 2015). – 101 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.osce.org/odihr/report-of-the-human-rights-assessment-mission-on-crimea?download=tru> / (lastaccess: 04.01.2020). – Title from the screen.

70. Report on the human rights situation in Ukraine 16 May to 15 August 2016. – 44 с. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine15thReport.pdf> / (lastaccess: 04.01.2020). – Title from the screen.

71. Request for Interpretation of the Judgment of 15 June 1962 in the Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) (Cambodia v. Thailand) Judgment of 11 November 2013 // Official Website of International Court of Justice. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/151/151-20131111-JUD-01-00-EN.pdf> / (lastaccess: 21.12.2019). – Title from the screen.

72. Senese, P. Geographic Proximity and Issue Salience: Their Effects of the Escalation of Militarized Interstate Conflict / P.D. Senese // Conflict Management and Peace Science. – 2014. – № 15(1). – С. 133–161.